

KANDIDATSPECIALE

En filosofisk undersøgelse om uddannelse, teknologi, mennesker og deres indbyrdes relationer

Anslag: 190.953

Svarende til 79,56 sider

Afleveringsdato: 02/06/2025

Vejleder: Anita Naemi Holm

Uddannelsessted: Aalborg Universitet

Udarbejdet af:

Emil Sebastian Fløe Madsen – Studie nr. 20184888

Indholdsfortegnelse

Abstract.....	3
Indledning	5
En fremstilling af vores nutids samfund.....	6
Intetheden og angsten.....	6
”Bad faith”, retningslinjer som beskyttelse mod angst	10
Friheden og aktualiseringen af valgmuligheder	15
Menneskets forhold til den anden i lyset af intetheden.....	16
Det andet menneskes indflydelse over individet	18
Information som støj i samfundet og dets virke	19
Tabet af den anden.....	21
Tabet af sandheden blandt støjen af information	22
Problemformulering	23
Metode.....	24
Introduktion til Løgstrup	24
De menneskelige grundvilkår og den etiske fordring.....	25
Hvad der tjener den anden bedst og vurderingen dertil	28
Den medmenneskelige relation og det situationelle skøn	30
De sociale normer og rækkevidden af fordringen.....	32
Livet er os alle skænket, derfor er vi fælles om det	35
Introduktion til Aristoteles.....	37
Menneskets mål, eudaimonia	37
’Den gyldne middelvej’ til dydige handlinger.....	39
Dyderne og årsagen bag handling	43
Aristoteles teori lagt over moderne kunstig intelligens	46
Filosofien bragt ind i vores tids samfund og dannelse	48
Løgstrups anskuelse af skolen, samfundet og deres fremtid.....	49
Uddannelsesverden i dag	51

Uddannelsessystemet gennem filosofiens øjne.....	53
Uddannelsessystemet gennem Løgstrups øjne	54
Uddannelsessystemet gennem Aristoteles øjne	58
Uddannelsessystemet gennem Sartres øjne	62
Uddannelsessystemet gennem Han's øjne.....	64
En eksemplificering af hvordan uddannelse kan gøres spændende og sjov.....	67
Uddannelsessystemet som grundsten til resten af livet	69
Kunstig intelligens og hvordan den gøres brug af	70
Hvad kan kunstig intelligens og hvad skal være på vagt for.....	73
Konklusion	76
Referencer	78

Abstract

In recent years technological advancement has made great strides into the fields of artificial intelligence, as well as grand data collection of subjects using these technologies. This happens in tandem with an educational system which does not stimulate the student, which provides technology with tremendous influence as a pleasurable distraction. The objective of this assignment is to ascertain to which extent these technologies, and the latest reformation of the educational system have affected the living conditions of human society. To this end, the ontological and epistemological branches of philosophy have been consulted, with focus on the development of human characteristics through the philosophies of Aristotle, Løgstrup and Sartre. To contrast this existentialistic majority, the cultural and political philosopher Han, with his view on digital information and its corruption of truth, tradition and character. Through the presentation and analysis of the aforementioned philosophers' philosophies, a focus on the development of human characteristics became clear. Additionally, a questionnaire was administered to two classes of high school students, which yielded results similar to the concerns of Han. Their responses mainly concerned the functions and purpose of the educational system, showing a profound lack of focus on the development of human characteristics in the education system. This discrepancy between the theoretical existential philosophical view, and the practical purposefulness educational view, gave rise to the consideration of technology as a greater distraction for society.

To this follows the examination of the public educational system and the technological advancements impact on the students. To this the responses from the students' questions and their general dissatisfaction with the educational system are paramount, as they are the attendants of the system. The educational system has shifted its apparent focus to that of the industrial agenda, which purpose is to 'produce' workers for labor. This shift in the educational system has a byproduct of displeasure for the students, which prompts them to seek pleasure elsewhere. Therefore, this assignment seeks to find alternative activities or purposes for the educational system to pursue, purposes that can give the students the satisfaction they cannot obtain through the current educational system. Research into the subject shows several initiatives to help students develop functional characteristics around the use of technology, which aligns with the objective of this assignment's objective. Thus, the proposal of this assignment is to develop an educational system that focuses on the development of good habits in students, so that they can 'co-exist' with technology on good and

functional terms. This is proposed under the assumption that the educational system and its associated habituation are the foundation for the rest of adult life and must therefore be of greater importance to society. Therefore, humans must learn to use technology to better themselves, and not let it overtake one's opinions, actions and ability to interact with others.

Indledning

Gennem forløbet af ens skolegang bliver mange konfronteret med at skulle “finde dem selv”, finde ud af hvilken slags personer de gerne vil være eller føler sig ment til at være. Denne ‘eksistentielle krise’ er en som lader til at starte tidligt i livet for en større del af mennesker, som ikke finder noget umiddelbart svar på inden for deres nærmeste fremtid, hvilket kan efterlade dem forvirrede, frustrerede eller næsten ‘forladte af mening’. I mine praktikforløb har jeg haft glæden af at undervise i kristendomskundskab i folkeskolen, såvel som oldtidskundskab og filosofi i gymnasiet, hvilket har tilladt mig at snakke filosofi, som har udfordret elever på mange niveauer. Heriblandt også udfordre elever med en variation af etiske og livsfilosofiske dilemmaer som de skulle forholde sig til, og som til tider har udløst en ‘tvivl’ eller forundring de kan tage med sig videre i deres udvikling. Som en del af denne udvikling begynder digitalisering at fylde en del i verden, da store dele af kommunikation og interaktioner finder sted i en digital verden (Leonhardt, Danielsen, & Andersen, 2024).

Denne digitalisering medbringer sig en enorm platform af information som kan tilgås uden meget opsyn, hvilket kan være med til at sløre hvilke ‘værdier’ man ‘burde’ opsøge i dette liv. At mennesket kan tilgå et så enormt og vagt reguleret informationsnetværk kan også være med til at skabe denne ‘tvivl’ i deres liv, da man bliver præsenteret for mange måder at leve sit liv på. Så ekstremt at nogle mennesker på nuværende tidspunkt lever af at fremvise deres livsstil på internettet, såkaldte “influencers”, mens andre kan leve af at sælge information, heriblandt store teknologifirmaer til hinanden. Denne ‘uregulerethed’ af internettet tillader også den almene enkelte person at dele information, hvilket skaber en tvivl om hvorvidt information på nettet faktisk forholder sig sandt, hvilket også er en dimension man skal forholde sig til.

Alt dette akkumulerer til en verden som kan være enormt svær at navigere sig gennem for nogle mennesker, men måske mere specifikt for unge som endnu ikke har haft tid til at udvikle egne værdier uden for det digitale informationsnetværk. Ikke nok med at usikkerheder kan præsentere sig selv i det enkeltes menneskes liv, i form af eksistentielle kriser på forskellig vis, så må de også forholde sig til hvordan man skal navigere rundt i alt det som denne verden, både fysisk og digitalt har at byde på.

I denne opgave vil jeg derfor forsøge mig med at ‘fremstille’ et billede af hvordan filosofien kan anskue vores verden som værende en der til tider kan være svær at navigere, såvel som at prøve på at komme med ‘remedier’ til hvordan man kan overkomme disse besvær. Jeg vil forsøge mig med at påvise verdens vanskelighed at navigere ved hjælp af Jean-Paul Sartre og Byung-Chul Han, da de er nyere tænkere, som har beskæftiget sig med dette på forskellig vis. Som modsvar til denne verden af modstand og besvær vil jeg gøre brug af Aristoteles og Knud Ejler Løgstrup, da de ikke alene stammer fra forskellige tidsperioder, men også kan bidrage med forskellige filosofiske udsyn.

En fremstilling af vores nutids samfund

I denne sektion af opgaven vil jeg give mig i kast med at konstruere et narrativ, med udgangspunkt i den eksistentialistiske filosof Jean-Paul Sartre og den kultur/politiske filosof Byung-Chul Han. Det narrativ som jeg her vil forsøge at opstille, er et som kan efterlade mennesker med en dyb fornemmelse af tvivl eller magtesløshed, en verden hvor der altid er noget man skal forholde sig til og handle i forhold til. Til dette formål vil jeg gøre brug af følgende tekster fra Sartre: “Being and Nothingness”, “No Exit” og “Existentialism is a Humanism”, såvel som teksten “Infocracy” af Han.

Intetheden og angsten

Det første koncept af Sartres der vil blive introduceret, er hans skelnen mellem ‘being-for-itself’ og ‘being-in-itself’, som groft kan beskrives som ‘mennesker’ og ‘objekter’. Being-in-itself beskrives som en fastlåst ‘enhed’ i verden, noget som ikke besidder potentiale i sig selv. Objekter i verden falder under denne kategori, således som en sten eller et bord. Being-for-itself, på den anden side, beskrives som den menneskelige bevidsthed, som indehaver af den unikke evne til at kunne ‘afvise/benægte’ (negate) - at kunne anerkende fravær, muligheder og hvad der *ikke* er. Denne evne til at kunne benægte introducere i menneskets liv intetheden (nothingness), hvilket Sartre beskriver som den definitive forskel på mennesker og objekter.

Sartre gør yderligere brug af en lignende definition ‘human-reality’ og ‘object-reality’, som jeg vil prøve at klargøre med et lille skema:

Human-Reality (bevidsthed/being-for-itself)	Object-Reality (being-in-the-world/being-in-itself)
Ikke fuldendt, 'Åben'	Fuldendt, 'Lukket'
Oplever intetheden	Er hvad det er
Har frihed og valg	Bestemt af eksterne omstændigheder
Kan definere sig selv	Kan ikke ændre sig selv

På denne måde får Sartre lavet et klart dobbelt skel mellem de to entiteter, han ser i verden, hvori mennesket bliver til et uendeligt åbent projekt, mens objekter forbliver, hvad de er. Det som understøtter dette uendelige åbne projekt som mennesket er, giver Sartre udtryk for at intetheden, som han beskriver på følgende måde:

“... being is antecedent to nothingness and founds it. We must interpret this as meaning not only that being has logical priority over nothingness but also that, in concrete terms, it is from being that nothingness derives its efficacy. We expressed this by saying that *nothingness haunts being*.” (Sartre, 2020, s. 50)

Her gives der udtryk for at det er menneskets væren som er grundlæggende for den intethed som det oplever, at det er mennesket som tilskriver denne intethed den effekt som den volder os. Sartre beskriver denne intethed som noget der ligefrem hjemsøger os, angiveligt fordi vi tilskriver den så meget magt i vores liv. Et eksempel, han giver på mennesket evne til at opleve intethed, består i et møde med en ven på en café (Sartre, 2020, s. 42): i det at møde for sent op til en aftale med en ven, ‘scanner’ man hurtigt lokalet hvorefter man instinktivt oplever en følelse af noget mangler, at noget

ikke er der. Denne oplevelse er det Sartre giver udtryk for, at menneskets forhold til intetheden, at man kan 'sanse' en mangel. Denne intethed som mennesket grundlægger, mener Sartre kan være med til at skabe en helt ny 'realitet', som jeg forstår ham. Han skriver følgende: "Nothingness must be given in the heart of being if we are to be able to apprehend the distinctive type of real particulars designated by us as 'negatites'." (Sartre, 2020, s. 57). Som jeg forstår hans måde at opsætte ordet på, kommer det til at så som modsætning til 'entities'. På den måde formår Sartre at få skabt et rum der tillader negative enheder at eksisterer, på en sådan måde at mennesket kan forholde sig til alt det som *der* ikke er, samt alt det som *det* ikke er. Herved skaber han, hvad der føles som en dualitet i mennesket, at mennesket bliver en samling af alt det som man har tilvalgt, såvel som at det man har fravalgt. Man må altså dermed også være defineret ved ens fravalg, alt det man har ladet forblive. Men at mennesket så er samling af alt hvad det har valgt og ikke valgt, ophæver igen denne dualitet og gør mennesket til én helhed af 'positiver' og 'negativer'. Hermed 'bygger' hvert menneske som et being-for-itself en "intra-worldly nothingness".

Sartre mener, at menneskets evne til at kunne erkende intetheden i deres liv, kan komme til at stille dem i en ubehagelig position med dem selv. Han giver selv udtryk for det på lignende måde: "There is even the permanent possibility that *Dasein* may find itself 'faced' with nothingness, and encounter it as a phenomenon: that is anguish." (Sartre, 2020, s. 51). Sartre låner i dette udsagn "dasein" fra Heidegger, som ofte beskrives som en bestemt form for væren, der kun kan tilskrives mennesket som den 'tilværende' i verden. Yderligere låner Sartre fra Kierkegaard og hans begreb om angst, til at udvikle sit eget udtryk som "anguish". Jeg holder mig til at bruge ordet angst, når der er tale om anguish, da det udtrykker den menneskelige tilstand bedst i dette tilfælde. Hvordan denne angst opstår, har Sartre flere svarmuligheder til, hvortil den mest iøjnefaldende er menneskets evne til at 'se muligheder'. Sartre gør brug af et eksempel af en person der skal krydse en usikker klippetop, som ved siden af sig har en dyb og skræmmende kløft. I denne situation må han se alle muligheder i øjnene, heriblandt dem hvor han tilskriver sig selv en determinisme, såsom at jorden kan give væk under sig, og forvandle truslen om døden til virkelighed (Sartre, 2020, s. 67). Men dermed objektiviserer han sig selv, gør sig selv til en genstand for eksterne omstændigheder, den ægte angst præsenterer sig således: "Vertigo is anguish to the extent that i am frightened not of falling into the precipice, but of throwing myself into it." (Sartre, 2020, s. 66). Her udviser den menneskelige bevidsthed sin evne til at kunne

‘forhandle med fremtiden’, på en sådan måde at den kan se alle udfald af fremtiden og vælge hvilken den gerne vil forsøge at forfølge. Men det er lige præcis i dette rum af kun at kunne forsøge at leve op til sine muligheder, at man finder denne angst i mennesket, at en mulighed lige så godt kunne blive til, som den ikke kunne. Sartre skriver til dette:

*“I am the one who I will be in the mode of not being he. It is through my horror that I am carried towards the future and, in so far as it constitutes the future as possible, my horror nihilates itself. It is precisely the consciousness of being one’s own future, in the mode of not-being that we call *anguish*.”*
(Sartre, 2020, s. 70)

Den diskrepans som eksisterer mellem det nuværende væren og det fremtidige væren, er det som frembringer denne angst i den menneskelige bevidsthed. Dertil hører også den radikale frihed som følge af, at mennesket bliver opmærksom på, at det ene og alene står til fuldt ansvar for deres valg og fremtid. At der er intet i dette liv som *forpligter* en til at handle på en bestemt måde i livet, men at det er i relation til intetheden, at man *ikke* er den person som man i fremtiden vil blive. Det er ved denne erkendelse, at mennesket indser, at hvis *intet* fastholder mig til at redde mit liv, er der lige så *intet* som forhindrer mig fra at kaste mit liv væk. Man kan dog ikke lade sig blive ‘frosset’ i ubeslutsomhed når man bliver konfronteret med denne angst, man må forholde sig til sine valg og sætte kurs mod den fremtid man ser ønsket.

Hvad Sartre og jeg her har prøvet at illustrere er det som Sartre kalder ‘anguish in the face of the future’, at fremtiden fremstår som mange usikre muligheder, ingen af hvilke er låst, da mennesket ikke er et determineret tilværen. Men fremtiden er ikke den eneste temporale retning man skal forholde sig til, Sartre udvider også mod fortiden, med begrebet ‘anguish in the face of the past’. For at give udtryk for dette giver Sartre et eksempel med en gambler, som har taget sig den beslutning at ville give afkald på sin afhængighed. Det går op for gambleren dagen efter at gårsdagens overbevisning om at ville stoppe, ikke længere er relevant, som Sartre beskriver det: “It is still part of *me*, to the extent that my identity with myself is constantly being actualized through the temporal flux, but, due to it being *for* my consciousness, it is no longer me.” (Sartre, 2020, s. 71). Her gives der udtryk for, at ens fortid

stadig er en del af en, men på ingen måde er definerende for nutidige handlinger. Man er altså ikke ét med sin fortid, men ens nutid og ens fortid oplever et skel, et skel som er defineret ved intethed. Manden prøver derefter at bruge sin familie som overbevisning til hvorfor han skal stoppe sin gambling, men indser hurtigt igen at det er et flygtigt argument som prøver at binde ham i en bestemt konstellation, en som 'frarøver' ham hans frihed og bevæger ham mod being-in-itself som en gambler. Med dette kommer åbenbaringen til ham, at *intet* kan stoppe ham fra at gamble, i hvert fald ikke permanent. Sartre skriver: "For it to help me again, I must *reproduce it ex nihilo*, and freely; it is only one of my possibles, just as the fact of playing is another, neither more nor less." (Sartre, 2020, s. 71). Selv hvis han til tider ikke gambler, er det fordi han således vælger ikke at gøre det i hans nutidige jeg, intet eksternt har nogen kontrol over ham, han alene er efterladt med beslutningen. Som gives udtryk for her, er det ene udfald lige så sandsynligt som det andet, da mennesket i dets intethed og frihed ikke har noget som stopper dem fra at tage lige de beslutninger som de føler for på tidspunktet. Derfor er det op til mennesket, fortsat at tage de valg som de gerne vil have til at udgøre deres *essens*. Det forstår jeg som Sartres pointe når han formulerer sig således: "This 'me', with its *a priori* and historical content, is man's *essence*. And anguish, as the manifestation of the freedom it confronts, signifies that man is always separated from his essence by a nothingness." (Sartre, 2020, s. 73). Her ser man en udfoldelse af Sartres kendte udsagn 'Mans existence precedes his essence', forstået som at vi først er til stede i verden, hvorefter vi 'bygger' vores *essens*. Derved bliver menneskets liv ikke en 'rejse' mod at finde sig selv, men et 'eventyr' om at skabe sin egen *essens*. Men selv denne *essens* man skaber så snart en begivenhed er ovre, kommer med det samme til at ligge bag en og holder ingen magt over ens fremadrettede beslutninger og/eller muligheder. Herved er alt som bliver opfattet om ét givent menneske deres *essens*, det er kulminationen af alle ens tidligere tilvalg og fravalg i livet, som skaber den *essens*, man står tilbage med. Mennesket i nutiden forbliver separeret fra dens fortid og dens fremtid af den intethed som dens bevidsthed selv grundlægger, på en sådan måde at mennesket er afskåret dens *essens*, samtidig med alt den projekterer sig mod aldrig kan være mere end usikre muligheder.

"Bad faith", retningslinjer som beskyttelse mod angst

Sartre mener at mennesker hertil begynder at udvikle, hvad jeg tillader mig at kalde 'forsvarsmekanismer', for delvist at skulle undgå at forholde sig til ens frihed og den tilhørende angst

til tider. Eksemplet som Sartre gør brug af, er den generelle funktion af en alarmklokke. Alarmklokken kommer til at fungere som en overspringshandling, på en sådan måde at man ikke skal forholde sig til sin mulige fremtid, da dens ringen direkte betyder at man skal ud af sengen og på arbejde. På denne måde springer man over overvejelsen om, hvorvidt det er *min* mulighed at tage på arbejde. Sartre mener der er adskillige af sådanne 'mekanismer' i vores samfund, i form af love, normer og retningslinjer som skal håndhæves i et omfang, at det er med til at 'beskytte' mod angsten. Han er dog ikke enig i deres brug af dem, da han selv formulere dette:

"I emerge alone and in anguish to confront the unique and basic project that constitutes my being: nihilated by my consciousness of my freedom, all barriers and safeguards crumble. ... it is I who maintain values in being. ... I have to actualize the meaning of the world and of my essence: I decide it alone, without any justification or excuse." (Sartre, 2020, s. 79)

Alle disse barrierer og sikkerhedsforanstaltninger er altså stadig nogen som man må forholde sig til, og bestemme hvorvidt man vil handle efter for at vedligeholde sin frihed. At begynde at 'overgive' sig selv til disse mekanismer i samfundet, beskriver Sartre som at være deterministiske, fordi de ikke længere forholder sig til deres muligheder, og derved bliver bestemt eksternt. Det samme mener han sker for dem som bruger deres essens som 'krykker' og handler ud fra den, så de tilskriver dem selv at 'være hvad de er' og kan komme til at låse sig selv i et givent mønster, man bliver en permanent. Sartre udvikler begrebet om mennesker der tager denne vej, som nogle der lever i "bad faith"

Bad faith startes med at blive gjort udtryk for på følgende måde: "Bad faith is often assimilated to lying. We may indifferently say that someone is exhibiting bad faith, or that he is lying to himself." (Sartre, 2020, s. 88). Jeg tænker Sartre bruger denne formulering, for at gøre det relaterbart for læseren, da dette muligvis er en fornemmelse eller et fænomen som mange er stødt på gennem deres liv. Yderligere bruger han denne pointe til at fremhæve en dikotomi, i form af at møde kriteriet for at lyve er at have kendskab til sandheden. Hvis ikke man har kendskab til sandheden, kan der ikke være tale om aktivt at lyve, så er der nærmere tale om at snakke nonsens eller at vrøvl. Gennem denne logik om sandheder og løgne, når han følgende udsagn om bad faith, nemlig: "Bad faith is not undergone, nor

does it infect us, nor is it a *state*. But consciousness itself takes on its bad faith.” (Sartre, 2020, s. 90). Bevidstheden selv, som en helhed, forkaster sig til denne ‘overbevisning’ af bad faith, da beslutningen om at ‘leve’ i det er en som den som må være opmærksom på. Sartre gør brug af et eksempel om en ‘kølig kvinde’, som bruger store dele af hendes tid på at distrahere sig selv fra sine følelser. Dette gør hun ved at tænke på alt andet end hendes følelser for hendes mand, for at overbevise sig selv om at hun er denne kølige kvinde som hun gerne vil fremstå som. Hendes nødvendighed for at overbevise sig selv i dette scenario, er direkte en implikation af at hun har følelser af glæde over for sin mand. Denne diskrepans og nødvendigheden for selvbedrag gør hendes bevidsthed til en af bad faith.

Efter denne initiale fremlæggelse af bad faith er Sartre ikke tilfreds, han mener ikke at selvbedrag i form af at lyve eller distrahere sig selv er kernen af bad faith. Sartre udforsker videre ved at opstille to eksempler, som skal være repræsentative for to yderligere former for bad faith man kan finde sig i. Disse former bevæger sig ind over den grundlæggende måde for mennesket at anskue sig og andre på i relation til omverdenens virkelighed, at den menneskelige bevidsthed kan ‘bevæge’ sig mellem being-in-itself og being-for-itself. Det første eksempel omhandler en kvinde der er på sin første date, som prøver at fratage hendes samtalepartners udsagn deres muligheder for realisering. Hun vælger at fratage hans udsagn deres begær, og anerkender kun den overfladiske værdi, som de umiddelbart har. Hun formår at objektivisere ham på en sådan måde, at hun ‘frarøver’ hans muligheder, ved ikke at tilskrive nogen mening til hans ord. Da manden så vælger at tage hendes hånd, skal hun omgående forholde sig til det, hvor Sartre beskriver hende som slet ikke at lægge mærke til det, hun hæver sig over det ‘bliver ren ånd’. Hendes hånd forbliver mens hun ‘efterlader’ hendes krop, hun hverken samtykker eller modstrider, men formår således at blive ‘en ting’. Her gør hun brug af bad faith på to måder, som Sartre beskriver ligeledes:

“She has disarmed her partner’s actions by reducing them to being only what they are, i.e. to existing in the mode of the in-itself. [...] she actualized herself as *not being* her own body, and she contemplates it from a height as a passive object to which things might *happen*, but which can neither provoke them nor avoid them, because all its possibles lie outside it.” (Sartre, 2020, s. 98)

Denne kvinde på en date i hendes forsøg på ikke at forholde sig til sine muligheder og træffe et valg, i dette tager hun valget om ikke at vælge at forholde sig til det, for at kunne udskyde det til senere. Ved at gøre dette bevæger hun sig fra hvad Sartre kalder 'being-in-the-world', en som aktivt er deltager i verden, til 'being-in-the-midst-of-the-world', en ved efterligning bliver et passivt objekt i denne verden.

Men ud over at træde tilbage fra verden på denne måde og blive et objekt blandt objekter, giver Sartre udtryk for en anden form for bad faith. En som bygger på hans begreb om being-for-itself, nemlig at denne eksistens må bibringe dens modsætning af 'being-for-the-other'. For at fremme den forståelse af bad faith giver Sartre sig i kast med et eksempel om en tjener på en café, en tjener hvis generelle bevægelse og attitude fremstår mekanisk. Selv hans ansigtsudtryk og hans stemme kommer til at fremstå mekanisk, han adopterer "the pitiless nimbleness and rapidity of things." (Sartre, 2020, s. 103). Sartre siger tjeneren leger at være en tjener, på en sådan måde at han prøver på at *aktualisere* denne tilstand. Sartre mener at denne leg er en forpligtelse for alle "shopkeepers", at deres tilstand er ceremoniel og en som offentligheden forlanger at de vedligeholder, som en dans. Hvis disse shopkeepers ikke vedligeholder deres tilstand som shopkeepers, mener Sartre, at det kan modtages som offensivt mod kunden, da de ikke længere er en fuldstændig repræsentation. På denne måde eksisterer der mange forventninger/normer til at 'fængsle' mennesket til at *være hvad det er*. Kunden kan ligefrem leve i konstant frygt, fordi: "the café waiter cannot immediately be a café waiter in the sense in which this inkwell is an inkwell, in which the glass is a glass." (Sartre, 2020, s. 103). Tjeneren besidder til hver en tid evnen til at undvige sin tilstand, som skaber en uforudsigelighed, der kan provokere frygt for kunden, som har en forventning til, hvordan en tjener burde være. For tjeneren opstår her et skel mellem hvad der er hans væren og hvad der er det af tjenerens, på en sådan måde at han kun kan være tjeneren som en optræden af ham. På denne måde er personen separeret fra tjeneren som et objekt fra dets subjekt. De to dele er separeret af *intet*, fordi han lige præcis ikke kan være tjeneren, men kun at lege at han er tjeneren gennem skuespil, således hans forsøg bliver til følgende:

"What I am trying to actualize is a being-in-itself of the café waiter [...] as if it were not my own free choice to get up each morning at five o'clock, or to stay in bed, even if it gets me sacked." (Sartre, 2020, s. 104)

Når denne rolle bliver for intenst internaliseret, falder den til at være i bad faith, da individet begynder at følge retningslinjer og normer uden at forholde sig til dem. På denne måde ender de med at opgive deres frihed til valg og muligheder, samt at lade sig blive defineret af eksterne omstændigheder, til den grad hvor being-for-the-others overtager. Jeg ser det i samme lys som Kants private og offentlige fornuft, men hvor den offentlige fornuft er gået tabt et sted hen ad vejen, og man er blevet overtaget af kun at kunne følge de regler som er blevet en sat. På denne måde skranter mennesker også mod being-in-itself, til at blive dette objekt som kun kan defineres eksternt. Men dette er ikke en mulighed for mennesket, da det som nævnt tidligere ikke kan være en tjener, som et glas kan være et glas, derfor må menneskets tætteste stadie til being-in-itself, være at '*være hvad jeg ikke er*'. Dette er også en af Sartre's pointer om bad faith: "If man is what he is, bad faith is forever impossible and candour ceases to be his ideal and becomes instead his being ..." (Sartre, 2020, s. 102). Hvis bad faith overhovedet skal være en mulighed for mennesket at vælge, kræver det at det har valgmuligheder og ikke er fastlåst til dens 'natur'/'essens'. Dermed forsvinder også alle idealer, da det ikke giver mening at sigte efter noget i distancen, hvis ens essens allerede er låst før eksistens.

Andre kan også have en tendens til at pålægge den anden essens baseret på deres tidligere handlinger, hvilket er i overensstemmelse med den måde Sartre beskriver essens på. Men de bruger den som noget definerende, der fastlåser den anden i deres tidligere selv, de glemmer den andens intethed, som adskiller ham fra hans tidligere handlinger. Sartre bruger som eksempel en kriminel, som eksternt bliver bedt om at stå ved sine handlinger, som delvist tvinger ham til at blive 'skubbet' ind i bad faith hvis han adlyder. Hvis han lader sig definere af dette eksterne pres som han oplever, begynder bad faith i dette format at ligne rosenthal effekten, da han så bliver til hvad de forventer han allerede er og dermed også styrker anklagerens 'sans for retfærdighed', fordi han havde ret. Men dette ligner vores tidligere bad faith for anklageren, han går den kriminelle til et objekt, noget fastlåst, som han prøver at definere. Sartre får drevet denne pointe rundt til at forklare hans syn på tænkende menneske således: "The condition of possibility of bad faith is that human-reality, in its most proximate being, in the internal structure of the prereflective *cogito*, should be what it is not and not be what it is." (Sartre, 2020, s. 113). Som jeg forstår det der her bliver givet udtryk for, betyder det at mennesket i sin 'kerne', før kritisk tankegang, bør 'være det som den ikke er'; varetage sit liv som det projekt det er, sigter efter

fremtidige muligheder, samt ‘ikke være det som den er’, lade sig blive fastlåst i at leve efter ens essens, eksterne regler eller andres definition af en.

Selvom alt dette er en del af den bevidste proces af livet, anerkendes det af Sartre at det er en vanskelig bevidsthed at komme ud af, han beskriver det her: “One *puts oneself* into bad faith as one goes to sleep, and being in bad faith is like dreaming.” (Sartre, 2020, s. 115). Her sammenligner Sartre bad faith med noget som alle mennesker har brug for, samt noget som de fleste oplever, søvn og drømme. Han gør brug af drømmestadiet i bevidsthedsfilosofi til at klargøre besværet mellem virkelighed og illusion, da ens sind kan fremstille så virkelighedsnære verdener, at det kan snyde os, hvilket gør det til en fantastisk analogi fra Sartre. Bad faith fremstår i alle dens former som et forsøg på at undslippe den generelle angst som opleves ved friheden af lavet, en flugt som får bevidstheden til at skabe en illusion som formår at gøre en selv til objekt eller en robot, således man ikke behøves at forholde sig til noget fordi den horisont af væren er fratrækket, af ens egen gennemførte illusion.

Friheden og aktualiseringen af valgmuligheder

Sartre bevæger sig herefter ind på frihedens ansvar og værdi, at mennesket besidder evnen til at kunne modificere den måde verden er ordnet på. At mennesket kan agere på verden på en sådan måde den indretter sig efter deres ønsker, på denne måde: “To act is to modify the way the world is *figured*, to arrange the means in view of an end [...] and, in the end produce some foreseen result.” (Sartre, 2020, s. 569). Gennem handlinger kan mennesker aktualisere bevidste projekter, som de gerne vil føre ind i verden. Dette fremstår som en aktualisering af de muligheder som et menneske ser for sig mod noget som endnu ikke er, men ikke alene holder handlinger evnen til at frembringe konsekvenser, det gør også uheld. Uheld er også en af de muligheder som altid vil præsentere sig for mennesket som en del af deres udfald, som at acceptere risikoen for at ryge en cigaret kan medføre en brand, hvis man er uopmærksom. Det er en bevidst handling at vælge at ryge cigaretten, men ikke bevidst at komme til at starte branden. Denne pointe leder Sartre over mod årsager og motiver, som negative realiteter (negatities), der kun kan forstås i kontrast til det resultat de prøver at efterkomme. Som resultatet af en handling er noget ikke-eksisterende, således er det som driver mennesket mod dem, motiver og årsager, også noget ikke-eksisterende. Herved løber pointen tilbage til den eksistentielle angst, diskrepansen mellem nu og muligheder, da den lægger grobund til frygt, som fremstår som et motiv. Det er i denne frygt for det, som kan gå galt, at mennesket tilskriver værdi til dets projekter. Det bliver altså i den

ikke-eksisterende at mennesket lægger værdi i ting, hvor mennesket udvikler motiver til at holde fast i eller bane sig vej til hvad de pålægger værdi. Sartre formulere ud fra denne tankestrøm:

“I am condemned to exist forever beyond my essence, beyond the motives and reasons for my actions: I am condemned to be free. In other words, we cannot find any limits to my freedom other than itself or, alternatively, that we are not free to cease to be free.” (Sartre, 2020, s. 577)

Mennesket kan ikke låses i nogle af disse konstellationer gennem deres eksistens, eller fastholdes til dem, da de i hvert nyt moment står som et helt separeret menneske fra deres fortid og fremtid. Mennesket kan ikke give op på sin frihed, da hvad Sartre siger her er, at mennesket i sig selv er frihed.

Menneskets forhold til den anden i lyset af intetheden

Denne udlægning og læsning af Sartre skaber derfor en forvirring til det næste, han skriver om, senere i hans liv. Han bevæger sig over i en mere interpersonel del af hans litteratur, frem for den indtil videre tungt vedligeholdte intrapersonelle forståelse af mennesket. Han formår at holde det til at den enkeltes mentalitet, men at handlinger rækker ud over dem, når han skriver følgende:

“When a man commits himself to anything, fully realising that he is not only choosing what he will be, but is thereby at the same time a legislator deciding for the whole of mankind — in such a moment a man cannot escape from the sense of complete and profound responsibility.” (University of Warwick, s. 4)

Her fremstår Sartre med et kantiansk synspunkt, næsten som taget ud af Kants etik, om maksime. At ens handlinger skal kunne ‘godtgøres’ som den handling, man ønsker at alle andre også ville tage i den samme situation. Dette lader til at stride mod Sartres opfattelse af friheden mennesket er, at handlinger kommer til at skulle følge en menneskelig norm. Han mener, at denne kantianske forståelse burde opstå som en del af den eksistentielle angst, vi alle føler. At manden, der ikke handler under denne

overbevisning eller føler angsten, gør så ved at lyve til sig selv. Denne holdning lader han også til igen selv at modsige lidt længere nede, når han udtaler sig:

“But I cannot count upon men whom I do not know, I cannot base my confidence upon human goodness or upon man’s interest in the good of society, seeing that man is free and that there is no human nature which I can take as foundational.” (University of Warwick, s. 7)

Her vender han tilbage til ‘sin egen’ beskrivelse af mennesket og dets bevidsthed, en som ikke har noget fast struktur eller noget kompas andet end dets eget at rette sig efter. Han afskriver det andet menneske som et man ikke kan gennemskue og/eller stole på, selv ikke dem som er indskrevet i den sociale kontrakt som de fleste har ‘underskrevet’ ved at opholde sig i et samfund. Men her gør han også udtryk for, at man ikke kan gennemskue dem, som man ikke kender, hvor han på den anden side mener, at man kan forudse, hvordan bestemte mennesker vil opføre sig eller rådgive en. Han giver dette eksempel:

“But if you seek counsel — from a priest, for example — you have selected that priest; and at bottom you already knew, more or less, what he would advise. In other words, to choose an adviser is nevertheless to commit oneself by that choice.” (University of Warwick, s. 6)

Ved at opsøge en bestemt vejleder, ved du allerede på forhånd hvilket svar du vil få, hvilket gør vejlederen til en overspringshandling der ‘validere’ den handling efterfølgende. I dette udsagn ser jeg også Kant, med sin forståelse af den private og offentlige sfære, hvor denne forudsigelighed er en som ligger i den private sfære. Man kan til dels nemmere forudse hvordan folk med bestemte professioner vil rådgive en, hvor en betjent vil bede en handle i overensstemmelse med love og en præst med hellige tekster. Men man kan ikke finde værdier ved andre, eller overtage deres overbevisninger eller rådgivning, man må finde sit eget: “Life is nothing until it is lived; but it is yours to make sense of, and the value of it is nothing else but the sense that you choose.” (University of Warwick, s. 13).

Det andet menneskes indflydelse over individet

Dette efterlader til overvejelse hvilken rolle andre mennesker så spiller i ens liv, hvilket Sartre også har skrevet, hvad der føles som et satireteaterstykke til at besvare. Stykket omhandler tre mennesker som en efter en bliver ført ind i en 1860'erne balsal, hvor det altid er dag og der ingen steder er til privatliv. Efter alle tre personer er ankommet i rummet begynder de at regne ud hvor de er, i en rolig samtale, hvortil de når konklusionen af at de må være i helvede. I starten da de befinder sig der, kan de høre, hvad de resterende levende siger om dem, indtil de falmer fra de levendes minder. Som de brokker sig over, hvordan de levende snakker om dem efter deres død, begynder de også at gå hinanden på, som de får indsigt i hinandens liv. Som en af dem brokker sig over sin situation, bliver individet bedt om at lægge fortiden og andres holdninger bag sig, svare den første:

“To forget about the others? How utterly absurd! I feel you there, in every pore. Your silence clamors in my ears. You can nail up your mouth, cut your tongue out-- but you can't prevent your being there. Can you stop your thoughts? I hear them ticking away like a clock, tick-tock, tick-tock, and I'm certain you hear mine.” (Sartre, No Exit, s. 21)

Her gives der udtryk for at ideen om at kunne glemme eller udelukke andre virker bindegal, og præsenterer det som om det er den andens skyld for at have tanker. Selvfølgelig kan den anden ikke stoppe med at have tanker, og selvfølgelig har man svært ved at udelukke deres tanker fra ens opfattelse af en selv. Men det er ens opfattelse af en selv, man projekterer gennem den andens tanker, da man reelt ikke kan være sikker på, hvad de tænker. Det bliver en internalisering af ens egen angst, hvor man bruger den andens ukendte tanker om ens selv som en projektion. I stykket går det så langt at ingen af dem stoler på hinanden længere, da de ikke tror på hinandens ord, men bliver fanget i projektionen af deres tanker om dem. På denne måde bryder den ‘venlige facade’ ned, selvom den til at starte med var ægte, bliver de trætte af hinanden for ikke at stole på hvad der bliver sagt af hinanden eller til hinanden. Det ender med at de kommer til at være efter hinanden verbalt, og skal bevise for hinanden at de ikke er så ‘dårlige’ som andres tanker gør dem, hvilket resulterer i en ytrer sig: “No, I couldn't leave you here, gloating over my defeat, with all those thoughts about me running in your

head.” (Sartre, No Exit, s. 44). Det bliver set op på en sådan måde, at man kan tabe til den andens tanker, så man forbliver i denne ubehagelige konstellation med de andre. Det begynder at ligne mental tortur, at være fanget med andre mennesker, hvis tanker man ikke kan styre eller ignorere. I dette tilfælde, et sted hvor det altid er dag og hvor man ingen privatliv har, med følelsen af konstant observation. En af personerne slutter stykket med følgende udsagn: “... with all those eyes intent on me. Devouring me [...] There’s no need for red-hot pokers. HELL IS--OTHER PEOPLE!” (Sartre, No Exit, s. 47). Når vi er omgivet af hinanden, er det ikke brug for et reelt helvede, når andre menneskers selskab skaber omstændighederne for det, hvilket i en verden af teknologi og digitalisering bliver yderligere klargjort af Han.

Information som støj i samfundet og dets virke

Ved Byung-Chul Han finder man en mere nutidig filosof, som er optaget af den måde samfund og deres borgere udvikler sig på. Dette gør han ved at kigge på styreformer og borgere, fra virkeligheden og litterære værker. Han starter med at præsentere ‘informationsregimet’, som et der gør mennesker til en størrelse der kan indsættes i datasæt, til at kontrollere og forudsige adfærd. Han mener at den disciplinære magt gør sig selv usynlig til dens subjekter, mens dens subjekter altid er synlige for den, ved at gøre digital informationsteknologi til overvågning. Subjekter føler sig fri her, så meget så at han mener de opsøger det: “Whereas the inmates of the disciplinary panopticon try to avoid visibility, the subjects of the information regime actually desire it.” (Han, s. 5). Vi opsøger synlighed gennem sociale medier, hvor vi frit kan ytre os, hvor vi kan vise os frem til verden. På denne måde bliver vores frihed udnyttet, da vi villigt overleverer alt den information om os, som er med til at gøre os til et datasæt. Som vi bliver til komplekse datasæt for informationsregimet, kan vores vaner gennemskues til en sådan grad, at det gennem 'psychopolitics' kan gribe ind i vores adfærd uden vi selv opdager det. Des mere teknologi vi inkorporerer i vores liv, des nemmere bliver vi at skabe datasæt på. Han giver udtryk for at smarttelefonen er det mest effektive redskab informationsregimet har, men langt fra det eneste. Robotstøvsugeren kan kortlægge vores hus, smart-sengen kan kortlægge vores dagsrytme, mens smart-uret kan biometri. Alt dette kryber ind i vores liv som bekvemmelighed, noget der letter byrden af dagligdagen. På denne måde lader vi os selv blive overvåget i dette usynlige fængsel, for at gøre vores liv lettere. Yderligere vil jeg argumentere for at man nu om dage ikke længere kan siges at have

et valg, da mange af ens personlige oplysninger er 'fanget' bag MitID app'en, som kræver at man til hver en tid har sin smarttelefon på sig.

Men den digitale verden bruges ikke alene til at samle information på individer og grupper, den er også en samling af platforme gennem internettet, som tillader alle næsten uden indsats at dele information. Han siger at mængden af kommunikation og information der er til rådighed, er fordummende, han bruger denne metafor for det: "The tsunami of information is unleashing destructive forces" (Han, s. 12). Hvor en flodbølge kan medføre stor materiel og fysisk skade, kan flodbølgen af information forårsage stor digital og mental 'skade'. En af de primære måder hvorpå denne information bliver spredt til masser er gennem elektronik, hovedsageligt computer og fjernsyn. Dette har strukturen af et amfiteater, på en sådan måde at det får skabt afstand, så det ikke er en diskurs mellem nogen, det fratager muligheden for give udtryk for sin uenighed. På denne måde mener Han at: "Democracy becomes telecracy. The highest priority is to provide entertainment ... " (Han, s. 14). Ved at skabe et primært media som tager afstand fra 'tilskuere' og holder dem distraheret med underholdning, falder menneskets evne til at vurdere hurtigt. At holde mennesket underholdt på denne måde, forårsager at mennesket forbliver umodent, hvilket nedbryder grundlaget for demokrati og diskurs. På denne måde underholder vi os selv ihjel. Resultatet af dette informationsregime, bliver at mennesket opmærksomhed bliver kortsigtet, når man ikke længere engageres i samtaler og diskurser med andre, fordi man bare indtager information ukritisk. Dette mener, Han forsager at: "The compulsion towards acceleration inherent in information means that time-intensive cognitive practices such as *knowledge*, *experience* and *insight* are pushed aside." (Han, s. 18). Dette vil jeg argumentere for til dels kan ses ved forkortelsen af uddannelserne i Danmark over fjernelsen af 10. klasse og halveringen af kandidater på universitetet. På denne måde forsvinder rationel beslutningstagen fra samfundet, da det er beslutninger som kræver langsigtet perspektiv at kunne forholde sig til. Rationalitet bliver i denne struktur udskiftet med intelligens, til at komme frem til hurtige og succesfulde løsninger med kortsigtethed i sinde. Denne kortsigtethed gør mennesket modtagelig over for 'fake news' og 'psykografisk' målrettede reklamer. Med den mængde information en person indtager og transmitterer, sker følgende: "... psychometric profiling outperforms even that person's friends or partners." (Han, s. 19). Med mobiltelefonen som et redskab til overvågning og sociale medier som mulighed for at dele information til hjertets begær, bliver information til støj i samfundet. Hastigheden hvorved information kan blive

‘produceret’ og delt, bliver skadelig for den demokratiske proces, når relevant information forsvinder i støjen, og støjen allerede får effekt før verifikation. Dette kalder Han for en “infodemic”, som en virus der spreder sig gennem samfundet og dens befolkning, der besidder den unikke evne til at være modstandsdygtig over for sandhed.

Tabet af den anden

Digitalisering og teknologi har også medbragt sig en mangel, en mangel på nødvendighed for eller opmærksomhed til ‘den anden’. Dette ender med at nedbryde vores evner til kommunikation: “On a meta-level, our crisis of communicative action can be explained by the fact that *the other is disappearing*. The disappearance of the other means the end of discourse.” (Han, s. 28). Når Han nævner at dette finder sted på et metaniveau, forstår jeg det også som det intrapersonlige, at man mister sig selv som samtalepartner. Denne mangel på den anden ødelægger evnen til refleksion i holdninger, da kun ægte diskurs kan finde sted hvor der tages højde for den andens position. Ikke længere at have brug for eller nødvendighed for at forholde sig til den anden, skaber samfundsændringer med sig, som fragmenterer befolkningen, hvilket jeg vil argumentere for leder til narcissistiske tendenser i folket. En narcissisme som kun vil vokse, des mere stemmen af den anden forsvinder i støjen af teknologi og information. Dette har også til konsekvens at gøre vores “lifeworld” en som folk ikke føler sig tilpas i, da den kræver et sæt værdier og sandheder man kan relatere til for social stabilitet. At vores samfund er blevet så fragmenteret af information, gør at internettet prøver at overtage denne mangel på en gruppe man kan relatere til, på følgende måde: “The idea is to create an *internet-based* lifeworld [...] to *tribalize* the internet.” (Han, s. 31). Et iøjnefaldende eksempel på dette kunne tænkes at være hjemmesiden “Reddit”, hvor alt er inddelt i forummer man selv melder sig ind i, og derefter kun bliver vist opslag derfra. Disse internet-lifeworlds mener Han ikke er en kilde til information, men en kilde til identitet, et stammesamfund grundlagt på ens værdier/sandheder som de kan samles om. Denne form for stamme giver nogen at relatere til omkring sig, men på samme tid skaber de deres egen lille øde ø, hvor de kan lukke ned for alt diskurs eller dialog med alt og alle omkring sig. På denne måde får de skabt sig et “ekkokammer”, hvori deres, på nuværende tidspunkt, identitet ikke vil blive udfordret. Når denne sammensmeltning af holdning og identitet finder sted, så bliver disse stammer, hvis de finder hinanden, aggressive mod hinanden, da alt kommer til at fremstå som et angreb. Dette mener Han leder mod at vi mister kommunikation som følge: “As we lose the *dimension of the other*, so we lose the

discursive dimension of communication.” (Han, s. 33). Dette tab af kommunikation mener nogle dog kan være til samfundets fordel, eller ser der hvert fald ikke som et problem.

Han giver udtryk for at dataister er af denne overbevisning, at de er af den holdning at store datasæt og kunstig intelligens (AI) kan fungere på lige fod, hvis ikke bedre end interaktioner med andre mennesker. AI understøttet af nok data, vil kende dig bedre end du kender dig selv, og kan derfor komme dine behov i forkøbet og rådgive dig perfekt. Dette kan AI gøre ved at *optimere* sine algoritmer i forhold til de datasæt som den bliver givet, og som dataen vokser, vil AI blive bedre til at imødekomme ens behov. Hvis store nok dele af samfundet indfrier nok data til analyse, tillader det AI at kunne forudse samfundets behov som helheder, gennem det dataistiske syn: “‘Reality mining’ through digital sensors promises to make society predictable and controllable ...” (Han, s. 42). Hvor alt dette grundlægges på AI’s evne til at optimere sine algoritmer med den data, den bliver givet, går en dimension glemt, den af menneskelig interaktion. Mennesket besidder derimod evnen til at *forbedre* sig gennem interaktioner, hvilket er en manglende evne i AI, som kun kan arbejde inden for de rammer som den er givet. AI mangler frihed, den emulerer kun at kunne tænke og have samtaler. Mennesket må være opmærksom på at AI ikke er en erstatning for andre mennesker, selvom det måske fremstår som den ‘nemmere’ løsning, da den kan programmeres til lige de specifikationer man vil. Hvis ikke vi er forsigtige skriver Han: “The sea whose waves are erasing the face in the sand is today a boundless sea of data, in which the human being dissolves into an insignificant data set.” (Han, s. 43). Vi kommer til at blive reduceret til intet andet end data, som kan holdes hen af underholdning via AI’s hjælp.

Tabet af sandheden blandt støjen af information

Som en endelig konsekvens af denne overflod af information, mener Han at der opstår en ”ny nihilisme”, hvor faktuel sandhed forsvinder i støjen af information. Denne ny nihilisme præsenterer sig selv, først når vi ikke længere tror på sandhed: “In the age of fake news, disinformation and conspiracy theories, we are losing our sense of reality and its factual truths.” (44). Han mener ikke alene at det er støjen af information som slører over sandheden, men et mere fundamentalt problem af en mangel på drivkraft mod at opsøge sandhed. Uden denne drivkraft mod opsøgen af sandhed mener Han at samfundet vil gå i opløsning, da sandhed er nødvendigt for samfundsmæssig samhørighed, hvor information på den anden side ødelægger den samhørighed. Alle kan i dette samfund frembringe ‘deres sandheder’ gennem information, og dele den bredt og vidt som de vil, på denne måde behøver de slet

ikke forholde sig til sandhed eller løgne længere, de bliver ligegyldige koncepter. I faktuelle sandheder findes også en troværdighed, i at man ved at de forbliver stabile, hvorimod information er foranderlig, og derfor medfører den grundlæggende mistro. Når disse faktuelle sandheder forsvinder, forudser Han denne konsekvens: “The information society, by contrast, is devoid of meaning [...] Today, we may be *will informed*, but we lack orientation. Information does not have the power to provide orientation.” (Han, s. 52). At man vil have en ‘velinformeret’ befolkning, som ender med at være retningsløse, da den information de besidder, ikke indeholder noget af værdi. Man kan vide nok så meget i dette liv, men hvis det bare fylder et tilfældigt tomrum i ens hoved uden at gøre så meget andet, hvilken værdi har det så i sidste ende? Formentligt ikke meget værdi, hvilket får Han til at vende sig mod Platon med et afsluttende udsagn: “Today, thinking ourselves free, we are in fact captives in a *digital cave*.” (Han, s. 58). Vi sidder alle låst fast i en hule og slås om, hvem der ved bedst om ligegyldige ting, mens der uden for det digitale findes en verden som, går i opløsning grundet vores neglekt af den.

Det narrativ af verden og mennesket vi står tilbage med efter en gennemgang af disse to, er en som godt kan føles forladt af mening og retning. Sartre formår gennem sine tanker om radikal frihed, at få mennesket ‘reduceret’ til angst og frihed, gennem den intethed, det bringer til verden. Med en fremtid som består af blot muligheder, en fortid der ikke binder eller ‘bygger’ en. Ikke nok med at man kan føle sig forladt af mening i den intrapersonelle verden ved Sartre, kaster Han også en ud i fortvivlelse om den interpersonelle verden, som en der er ved at gå i opløsning. I verden hvor sandhed forsvinder og samfundet fragmenteres til ‘stammekrig’, på en sådan måde at interaktioner mellem mennesker forsvinder og overtages af algoritmer. Denne pessimistiske udlæggelse af den verden vi lever i, er ikke den definitive sandhed, men et bud derpå.

I lyset af denne eksistentialistiske og kulturelle filosofi, der byder på en tilværelse af flygtig information, forsvindende sandheder, radikal frihed og overvældende muligheder, hvad kan så stå som modsvar?

Problemformulering

Hvordan kan Løgstrup, Sartre og Aristoteles bidrage til en diskussion om forholdet mellem skole, teknologi og mellemmenneskelige relationer?

Metode

Grundet størrelsen af denne opgave har jeg valgt at opdele den på en måde som tillader sektionsopdeling, dette ses ved at jeg har startet med at bygge det narrative som lige er blevet præsenteret. Dette gør jeg da opgaven påtager sig en todelte opbygning, mellem det indre og det ydre af menneske, samt hvad der driver dem fremad. Dette gør at opgaven til at starte med får en grov sektionsopdeling, som senere vil gøres op for, ved at lade det hele flyde sammen gennem tematikker, som bliver præsenteret senere gennem opgaven.

Jeg har valgt at skrive efter dette kontinentale projektsyn, igen grundet størrelsen af opgaven, da det tillader at skrive mere af opgaven sammen til at forsøge at give den samhörighed. Da en overvejelse om at opdele mellem teoretiske og analytiske afsnit kunne føre til forvirring, har jeg valgt at skrive dem sammen, mens jeg forsøger at balancere de to løbende i afsnittene. Heriblandt er de empiriske elementer af opgaven også flettet ind i diskussionen, hvor de vil blive kommenteret på i forhold til teorien, så intet 'bare' bliver præsenteret i isolation, men altid i samspil med andet.

Denne opgave bærer et fokus på teknologi og dens indflydelse på det liv, vi lever i vores samfund, men vil generelt have et fokus på menneskelige kvaliteter først, da mennesket må komme før maskinen. Derfor vil opgave i større omfang bære præg af teknologiens indflydelse over mennesker, mens den vil forsøge at redegøre for hvordan mennesket gennem tiden har været anskuet filosofisk.

Introduktion til Løgstrup

Knud Ejler Løgstrup er en teolog og filosof, som var aktiv i 1900-tallet. Til denne opgave vil jeg gøre brug af hans værk "Den etiske fordring", og give indsigt i min forståelse af værket, så jeg senere kan bruge det til at kommentere på samfundet. Dette værk er et som tager udgangspunkt i interpersonelle forhold, baseret på den grundlæggende tillid som kan findes mellem mennesker. Yderligere vil jeg bruge et oplæg fra en højskole til at koble over i skoleverdenen, hvor Løgstrup også udbreder sig i en mere pædagogisk natur.

De menneskelige grundvilkår og den etiske fordring

Ved Løgstrup er grundvilkåret om den anden, at man møder hinanden med en grundlæggende tillid. Denne tillid er en som alle besidder og som alle går hinanden i møde med. Dette er et optimistisk syn på livet, men et som hvis alle følger det, ville skabe omgivelser af enorm ro og sikkerhed. Et syn jeg vil argumentere for, er optimistisk da det forholder sig til de bedste kvaliteter i mennesket, såvel som at disse kvaliteter i mennesket er deres første instinkt. Dette er ikke en kritik af Løgstrups verdenssyn, men en anerkendelse af at han har høje forventninger til menneskets intrinsiske instinkter. Men hvorfor står det så ikke sådan til, at alle kan leve i tillid til hinanden? Løgstrup siger: "Men at vise tillid betyder at udlevere sig selv. Derfor reagerer vi så voldsomt, når vor tillid misbruges, som det hedder - selv om det ikke har været meget, der har stået på spil." (Løgstrup, 2021, s. 18). At vise tillid til den anden er at eksponere sig selv til at være sårbar, hvilket skaber en verden hvor folk altid er sårbare, men ikke såres hvis tilliden ideelt opfyldes. Når tilliden så misbruges, vil jeg argumentere for at der sker en freudiansk forstærkning af ens psyke, på den måde at når man mødes med et nederlag i en hændelse man havde et sæt forventninger til, så tilgår man derefter lignende situationer med større forsigtighed. Dette lægger grund for egen overvejelse om at dette forhåbentlig kun bliver i relationen til den ene som har misbrugt ens tillid. Da jeg vil argumentere for at individer der gentagende bliver mødt med nederlag, kunne man begynde at blive kynisk i forhold til andre menneske generelt, til det punkt hvor mistillid bliver det nye grundvilkår for dette individ og derfor lukker sig af fra andre mennesker. Denne position af grundlæggende mistro kunne godt antages at blive mere normal i vores tid, tiden af overvældende information og fake news, hvor alle har mulighed for at skabe 'sandheder' uden verifikation. I dette spænd mellem tillid og mistillid må angsten leve højt, da interaktioner med den anden aldrig kan være garanteret, at der i muligheden for tillid ved den anden også i kontrast er muligheden for at de ikke er tillidsfulde. I denne konstellation må man også underlægge sig den anden, give dem 'magt' over en, til den grad man hvert fald selv har givet dem ved at åbne sig op til dem i ens egen tillid. Her vil jeg argumentere for at man ultimativt må man vælge mellem at være optimistisk/naiv eller kynisk/mistroisk, i den forstand at når man har interageret med en anden medfølger en vurdering og forventning af dem, hvor et valg opstår. Man må prøve at holde fast i tilliden til den anden, som en der gerne vil hinanden det bedste i interaktionen mellem dem, da jeg vil argumentere for at den suveræne livsytring af tillid er et initelt stadie uden permanens efter mødet.

Måden hvorpå man fremviser denne tillid til den anden finder sted gennem ytringer: “Ytringen, af hvilken art den end er, talende eller tavs, sker under den forudsætning, at den anden opfylder vor forventning.” (Løgstrup, 2021, s. 19). I den tillid vi lægger i den anden, har vi en forventning om at den bliver opfyldt, hvortil Løgstrup også tilføjer at der må være en ytring for at hidbringe den opfyldelse som man søger. Dette at have forventninger til andre er ikke ligefrem banebrydende, da forventninger ofte opstår ved en efterspørgsel hos andre, men overvejselsen om at denne efterspørgsel til andre er tavs er banebrydende, og som jeg forstår det grundlaget for fordringen. Dette medbringer selvfølgelig et usikkert element, da du lægger dig sårbar overfor den anden til at komme dine forventninger i møde, uden kommunikation. Hertil kommer Løgstrups banebrydende anskuelse af det, nemlig gennem dette udsagn: “Den enkelte har aldrig med et andet menneske at gøre uden at han holder noget af dets liv i sin hånd.” (Løgstrup, 2021, s. 25). Måske ikke konceptet, men formuleringen og vægten bag det giver store implikationer i de interpersonelle forhold mellem mennesker. Løgstrup mener, at mennesker har en forestilling om, at deres liv ikke nødvendigvis er viklet ind i hinandens liv, medmindre de vælger at direkte at bryde ind i den andens liv. Løgstrup selv mener dog ikke at mennesker kan undgå at vikle sig ind i hinanden, uanset om man vil det eller ej, vil menneskers liv tangere med hinanden og have indflydelse over hvordan det andet menneskes liv udformer sig. På denne måde gøres udtryk for denne besynderlige forestilling, som mennesker har om hinanden, hvortil Løgstrup skriver følgende: “Det forholder sig nemlig ganske anderledes: vi er hinandens verden og hinandens skæbne.” (Løgstrup, 2021, s. 25-26). Gennem disse udsagn om tillid mellem mennesker i deres interpersonelle liv, samt den ansvarlighed hvormed man bærer en del af hinandens liv, hvilket leder til at alle interaktioner mellem mennesker holder stor betydning og vægt. I dette møde mellem mennesker ligger der en ‘uudtalt fordring’, som uanset hvor interaktionen finder sted, under hvilke omstændigheder eller hvilken karakter den har, vil denne fordring altid være mellem os. Man kommer altså ikke uden om at den anden spiller en rolle i ens liv, hvilket leder til den konsekvens at tilliden ikke er noget man ligger ved den anden, men er noget som intrinsisk er givet hinanden. Dette som tidligere nævnt er tillid grundvilkåret mellem mennesker, men nu er det ikke en, man længere nødvendigvis er bevidst om at man tillægger hinanden, den er der ‘bare’, uden at skulle begrundes. Løgstrup tilskriver denne uudtalte fordring mange egenskaber, nogle af dem følgende:

“Med vor blotte holdning til hinanden er vi med til at give hinandens verden dens skikkelse. Hvilken vidde og farve den andens verden får for ham selv er jeg med til at bestemme med min holdning til ham. Jeg er med til at gøre den vid eller snæver, lys eller mørk, mangfoldig eller kedelig - og ikke mindst er jeg med til at gøre den truende eller tryk. Ikke ved teorier eller anskuelser, men ved min blotte holdning. Hvorfor der er en udtalt, så at sige anonym fordring til os om at tage vare på det liv, som tilliden lægger i vor hånd.” (Løgstrup, 2021, s. 28)

Mennesker står altid i et tillidsforhold til hinanden, om de vil det eller ej, et forhold hvor enhver afsender er med til at udforme enhver modtagers liv, ved selv de mindste indskydelser. Man er udleveret hinanden her og må have tillid til at den anden er indforstået med dette koncept, da de gennem holdning eller attitude kan være med til at forme modtagerens verden. Jeg gør i denne opgave brug af udsagnene afsender og modtager, da Løgstrups begreber den enkelte og den anden, kan blive tvetydige ved brug i almen tekst. Dette koncept er et som er gennemsyrende for hele livet, men på den måde som Løgstrup skriver, føles dette pædagogisk, i den forstand at han omtaler modtageren som ‘forsvarsløs’. Modtageren fremstår som ‘barnlig’, på en måde der får afsenderen til at holde ansvaret, som den voksne i forhold til denne fordring. Som værket fremstiller det, må man også holde i mente at der her ingen faste roller er, der er ikke en som er afsender og en som er modtager altid, men at dette er flydende positioner alt efter konteksten af interaktionerne som forløber. Men modtageren vil være den udsatte, den som bevidst eller ubevidst ligger deres tillid til at en afsender vil imødekomme den. I denne udlevering til hinanden frembryder også Sartres “hell is other people” som det pessimistiske aspekt af Løgstrups fordring, hvor afsenderen holder magten over den anden til at bestemme deres livsanskuelse. Et forhold hvor tilliden man intrinsisk ligger ved den anden bliver brugt til at holde ens mangler mod en, til at misbruge det forhold som Løgstrup antager til at være det grundlæggende mellem mennesker. I kontrasten mellem disse to filosofers anskuelse af andre mennesker, lader der til at opstå en nødvendighed for at pleje ens forhold til den anden, at tillid godt kan være grundvilkåret, men at dette grundvilkår ikke må tages for givet og må plejes fælles af alle.

Hvad der tjener den anden bedst og vurderingen dertil

Denne pleje for den anden bliver hidtil kun mere kompliceret som Løgstrup udvider på fordringens 'ansvarsområde', når den begynder at råde over at skulle forholde sig til den andens situation, og handle med deres bedste interesser mens de er uudtalte. Herved opstår en dikotomi mellem hvad modtageren af ønsker er i en given situation og hvad afsenderen mener er det bedste at gøre for ham i den givne situation. Dette skaber en dynamik mellem modtager og afsender, som giver afsenderen valg-prioritet til hvad er bedst for modtageren, hvilket skaber forrang til at afsenderen må vide hvad modtageren er bedst tjent med. Man skal her være opmærksom på, at da fordringen er uudtalt er det op til afsenderen af afkode hvad modtageren har brug for. Men dette medbringer også muligheden for at afsenderen, hvis ikke forsigtig, kan gøre sig selv til et redskab for andre, som ansvarsløst 'bare' lever op til fordringerne af alle omkring sig. Løgstrup giver selv udtryk for det på følgende måde: "Fordringen, der ligger i ethvert møde mellem mennesker, får altså slet ikke mund og mæle, men er og bliver tavs. Den enkelte, til hvem den er rettet, skal selv fra forhold til forhold afgøre, hvad den går ud på." (Løgstrup, 2021, s. 32), som gør alle interaktioner med den anden til en vurdering, en vurdering som kan have stor effekt i den andens liv. Som en del af at vide hvad den anden er bedst tjent med, kræver en indsigt i deres liv, eller en egen overbevisning om hvad de er bedst tjent med. Løgstrup giver udtryk for at individer med stærke ideologier, kan udvikle en tendens til at bruge deres ideologi til at mase disse overbevisninger ind i den andens liv. Han mener at hvis dette tager overhånd vil den tillid som modtageren ligger i afsenderen eventuelt blive brugt som et overgreb, fordi den ideologiske livsanskuelse fra afsenderen er blevet til en og det samme som hans mening, og har dermed overtaget hans verdens udsyn, hvilket medføre en overbevisning om at hans ideologi vil tjene den anden bedst. Løgstrup antager dette om den ideologiske overgriber: "Dertil kommer, at jo videre den proces skrider frem, med desto bedre samvittighed foretages overgrebene; det er jo den endegyldige sandhed, det er den livsanskuelse, der er en absolut størrelse, man har ansvar for." (Løgstrup, 2021, s. 34). Med deres storknet ideologi har de 'opnået' en sandhed som der gerne må pålægge den anden, ved at bruge deres tillid til at 'gøre overgreb' på dem, mens de ser det som noget der bør gøres. Som det fremstår her, er det ikke noget Løgstrup er enig i, da det er et misbrug af den grundlæggende tillid som ligger mellem mennesker. En del af fordringen lyder altså på, at man 'må og skal' bryde ind i den andens liv. Dette ligner til forveksling hvad Sartre skriver om bad faith, at man lader en anden definere

en ved deres egne standarder og man ‘bare’ tager imod det. Ved Løgstrup stiller man sig ‘selvfølgelig’ i en sårbar position ved at være åben gennem tillid, hvor Sartre måske ville kalde en naiv for at tilgå livet på denne måde. Men denne falden til bad faith eksisterer kun på modtageren side, da det er noget de kan siges at underlægge sig selv, mens afsenderen bliver givet midlerne til at gøre det, gennem den sårbare tilstand af modtageren. Men som Løgstrup også nærmer sig, skal man passe på ikke at blive en ‘som ved bedst’ og påføre sin livsanskuelse på andre, da livet uden selv at kunne anskue livet, er et tomt liv.

Som hvert menneske må have deres livsanskuelse centralt i deres liv, må de også være åbne og fleksible med den, få ikke at falde i fælden af ‘endegyldig sandhed’. Hertil fremstiller Løgstrup også nogle ‘kvaliteter’ i mennesket som ikke er til at være mulig at gøre overgreb på: “Den andens individualitet og vilje, hans personlighed lader sig ikke på samme måde antaste som hans stemning og - i givet fald - hans skæbne.” (Løgstrup, 2021, s. 36). Disse tre kvaliteter i mennesket er ikke nødvendigvis fastsatte, men er nogle som individet selv må forme og ikke er til at blive pålagt. Det virker som et ‘sjovt’ sted at trække grænsen, mellem menneskelige ‘unikke’ kvalitet og stemning, såvel som at stemningen rækker så langt som at falde ind under den andens skæbne. Løgstrup mener dog stadig at individualitet og vilje kan angribes gennem den andens stemning og skæbne, hovedsageligt ved barnet, men også ved den voksne. Men fordringen befaler at man må gribe ind i den andens liv uden at det er efter deres ønske, men at indgrebet sigter efter at tjene den anden bedst muligt i den situation som de står i. Løgstrup forstår ved dette at det ikke altid er en behagelig oplevelse, men at afsenderen ikke skal prøve at gøre sig til herre over hvordan modtageren reagerer på det, men at det er op til modtageren selv. Gennem dette kan det have en indvirkning på deres stemning eller skæbne, gennem den tillid der er os alle udleveret indbyrdes mellem hinanden som medmennesker. Selv hvis den bliver opfyldt på ordentlig vis fra afsenderens side, er det altså ikke ensbetydende med at modtageren nødvendigvis ser det som noget positivt. Afsenderen må derfor også huske i fordringen at modtagerens liv er udleveret én, at uanset hvilke handlinger den må foranledige, er der altid samtidig en fordring om at gøre plads til den anden, at give dem rum og tid som muligt.

Under den tavse fordring ligger også fordringen om at bruge den udleverethed, som den bunder i, til at “springe den andens indespærring”, til at hjælpe den anden med at få en vid horisont. I denne interaktion mellem mennesker står meget på spil, såsom at have magten over den andens stemning og

skæbne, men som set her gælder det i begge retninger, man besidder ikke alene evnen til at have negativ indvirkning på den anden, men også at have positiv virkning. Så som man kunne 'bringe' den anden i bad faith, står man her også med en anden mulighed, om at kunne bringe den anden ud af bad faith, ved at sprænge den andens indespærring. Hvor Sartre her ville give udtryk for at det altid er op til individet selv i bevidsthed at vælge at leve i bad faith eller ikke at gøre det, vil jeg argumentere for at eksterne indvendinger i ens liv kommer til at spille en rolle. Hvis en afsender mener at det som tjener Sartres tjener bedst, er at få ham fyret for at få han sprunget ud af sin indespærring, er det muligvis ikke i overensstemmelse med tjenerens ønsker, men er måske det 'skub' som modtageren har brug for, for at se deres livs muligheder i øjnene igen, tage et aktivt valg om deres eget liv. Denne interaktion ser jeg som en der kun finder sted mellem to individer som tavst kan give udtryk for deres utilfredshed med livet, og en som kan opfange disse tavse signaler fra den anden. At denne tavse interaktion kun kan finde sted mellem mennesker, giver overvejelse til AI i forhold til Han og hans udlægning af at miste dimensionen af den anden. At denne tavse fordring ikke er en som kan opfyldes af AI, da den ikke kan bygge et forhold til mennesker som mennesker kan til hinanden. Løgstrup udvider denne uudtalte fordring til samtidig at have flere underordnede fordringer under sig, som alle følger af den originale fordring. Med dette følger dermed også nogle grænser man må være opmærksom på, så man ikke uden nødvendighed træder nogle over tærne, hvilket også inkludere følgende: "Af den elementære afhængighed og umiddelbare magt udspringer fordringen om at tage vare på den andens liv [...] Ansvar for den anden kan aldrig bestå i at overtage hans eget ansvar." (Løgstrup, 2021, s. 39). Her fremstår det at man må være opmærksom på at man ikke kommer til at bevæge sig for 'dybt' ind i den andens liv, og at overtage de kvaliteter og det ansvar som gerne naturligt skulle forblive liggende ved den anden, i en verden hvor vi alle mødes i tillid. Her lader Løgstrup og Sartre til at finde et overlap når det kommer til ansvar, at enhver har ansvaret for sit eget liv, såvel som ansvaret for at sørge for at ansvaret forbliver deres eget gennem livet.

Den medmenneskelige relation og det situationelle skøn

Som Løgstrup bevæger sig videre fra udlægningen om den tillid, der er mellem mennesker, begynder han at bevæge sig ind i det interpersonelle forhold mellem de mennesker, som agerer på hinandens fordringer. Dette gør han ved at udmærke at der mellem mennesker i interaktionen er en sag som man må mødes om, og laver dette skel: "Sagen, der er lærer og elev imellem, kræver en større

personlig kontakt end den sag, der er købmand og kunde imellem.” (Løgstrup, 2021, s. 52). Her opstår en relation mellem to mennesker, som har en interaktion, der yderligere peger mod noget som må plejes, samtidig med at der gøres udtryk for en forskel mellem relationer. Her giver Løgstrup udtryk for en pædagogisk relation, mellem lærer og elev, hvilket giver overvejelse til om det kun er den specifikke relation som kræver større personlig kontakt, hvor jeg her antager at elever generelt referer til børn og unge. I Løgstrups tilfælde måske fordi børn og unge i større grad ligger tillid i deres ældre menneskelige modpart, uden at de nødvendigvis ved det, fordi det ligger naturligt til den ældre generation at skulle tage hånd om ungdommen og guide dem eller gribe ind i de unges liv på en positiv måde. Her gøres også udtryk for, at man i sine relationer må mødes om en sag, en sag som Løgstrup fænomenologisk giver udtryk for, kræver skønnet af individet i sagen. Jeg vil derfor argumentere for at den sag som Løgstrup her fremsætte i relationen mellem to individer, må være den sag som opstår i udøvelsen af fordringen mellem afsender og modtager, med en sådan forståelse af det kommer til at skabe en sag fra interaktionen. Denne antagelse trækker jeg fra følgende udsagn: “I konflikter forskydes vægten fra det saglige til det personlige.” (Løgstrup, 2021, s. 53), hvor Løgstrup gør opmærksom på den personlige og den fænomenologiske saglige sfære. Her gøres der en pointe ud af at den udtalte fordring til den anden ikke er noget af direkte person karakter, men noget som skaber en sag i det interpersonelle forhold mellem de to mennesker som det omhandler. Men at skelne mellem fordringen og det tidligere ovennævnte overgreb, kan være svært at kende forskel på, hvilket også er det jeg vil argumentere for at Løgstrup her prøver at gøre udtryk for, ved at gøre opmærksom på at man kan ende over i ad hominem argumenter eller beskyldninger, mod afsenderen af fordringen. Hvor hvis de, som nævnt tidligere, fik dig fyret fra dit tjener job er det noget man kunne tænkes ville blive taget personligt på en sådan måde at hævn og skulle tages på et personligt plan, men at det ikke har været afsenderens mening at skade personligt, men at skabe plads i modtagerens liv til at bryde sin bad faith livsstil. Løgstrups nuværende udlæggelse af den udtalte fordring, bringer ham her videre til at følgende udvikling af fordringen:

“Fordringen er - netop fordi den er udtalt - radikal, som om det i den givne situation er en uhyre ringe ting, der skal gøres. Hvorfor? Fordi den enkelte, stillet ind under den udtalte fordring, selv skal afgøre, hvordan han skal tage vare på den andens liv. Skal det nemlig føre til et heldigt resultat for den anden,

må den enkelte tænke og handle uselvisk. Uanset hvor stort eller ringe udvortes set det er, der skal gøres, er fordringen radikal, fordi den enkelte ifølge sagens natur ikke af nogen anden, men kun af sin egen uselviskhed kan få at vide, hvad der tjener den anden bedst.” (Løgstrup, 2021, s. 56)

En del af den radikale fordrings radikalitet opstår i dens uudtalte dimension, såvel som i at den er situationelt og relationelt bestemt, da to situationer eller relationer oftest ikke udfoldes eller forløber ens. Til dette giver Løgstrup også udtryk for at samfundsnormer er noget som er uudtalt, men ikke kan sammenlignes med fordringen, da normer er udmøntet på bestemte situationer eller omstændigheder, og grundlæggende er samfundsbestemte, og ikke individsbestemte som fordringen er.

Som en parallel til den radikale fordring nævner Løgstrup, at man må være forsigtig med, hvor dens grænser stopper, således man ikke påtager sig ansvaret for alt og alle omkring sig. Dette kan nemlig også medbringe sig en negativ kvalitet, hvor man som tidligere nævnt bliver alles tjener, kan man ende med at tvinge dem mod deres vilje og dermed udøve ‘vold’ mod dem. Løgstrup giver et eksempel på hvordan dette kan udtrykke sig: “Grænseløsheden ytrer sig i, at man med moraliseren og formanen vil fjernstyre barnet ud i al fremtid.” (Løgstrup, 2021, s. 60). Hvis man fortsætter dette udsagn, kan man forestille sig at dette udformer sig til at leve gennem sine børn som stedfortræder for eget liv, så man kunne leve gennem et ‘fjernstyret’ barn. Hvilket kommer til at udspille sig som brugen af fordringen til at tvinge modtageren til at ende med et bestemt resultat, man overskrider deres vilje med sin egen og rækker ind i deres liv på en dominant måde. Dette medbringer også en risiko for eksternt at påtvinge nogen being-in-itself status, ved at reducere dem til at være et ‘lukket system’ som agere på en given måde. Men dette svarer hovedsageligt kun på hvor grænseløsheden stopper i den enkelte interpersonelle interaktion, men ikke i hvilket omfang man skal tage disse interaktioner, om den radikale fordring rækker sig til hele den verden vi kan have indflydelse over.

De sociale normer og rækkevidden af fordringen

Løgstrup giver udtryk for, at udvikling i samfundet har udvidet menneskets sfære af indflydelse, at demokratiet har givet politisk magt, såvel som at industrialismen har givet økonomisk magt til individet. På denne måde mener Løgstrup at: “Vi er blevet ansvarlige for, hvad der sker i den anden by.” (Løgstrup, 2021, s. 63), fordi hver enkelt borger står inde med en del af magten, som er med til at

forme det samfund som er skabt på folkesuverænitet. I vores nutid vil jeg argumentere for at globalisering har bevæget sig et skridt længere gennem digitaliseringen, da den har tilladt mennesker stort set hele verden over, til at være i kontakt med hinanden eller have en ide om hvordan andres tilstand står til. På denne måde kan den radikale fordring siges at række sig ud over nationale grænser, til at skulle tage hånd om de mennesker, folkefærd eller nationer uden for ens egen som kunne have tillid til at verden ville hjælpe dem. Dette er selvfølgelig et urealistisk mål at sætte for sig selv, da selv Løgstrup gav udtryk for at man ikke ville kunne gøre sig selv til tjener for dem så var omkring, derfor må den udvidede radius af hvem man kan hjælpe, kun gøre denne opgave endnu mere umulig. Men selv i sin umulighed, må det tages til overvejelse at nogen vil føle sig ansvarlig til tider, for at tage aktion på vegne af andre som de ikke nødvendigvis har noget med at gøre. Til dette følger også en overvejelse om hvordan man kan vurdere, hvad andre har brug for, som distancen bliver større mellem mennesker, som Han giver udtryk for, kan der være brug for en fælles sandhed at samle sig om, for at finde sammen om noget.

Løgstrup er ikke nødvendigvis uenig med dette, men tager en anden indgangsvinkel til det, hvor han kigger mod de sociale normer, som han folderholder sig således til:

“Forskellen mellem den radikale fordring og de sociale normer giver svaret. Den radikale fordring siger, at den andens liv skal varetages på den måde, den anden er bedst tjent med [...] De sociale normer giver derimod forholdsvis præcise anvisninger på, hvad man skal gøre, og hvad man skal lade være med ...” (Løgstrup, 2021, s. 68)

Som det fremstår her, har de sociale normer som et samfund skaber sig, ikke et endegyldigt svar på hvad den anden er bedst tjent med, men giver nærmere udtryk for hvordan man kan forventes at handle mere generelt i en given situation. Men den radikale fordring søger ikke det generelle scenario, men derimod det specifikke scenario som vil tjene modtageren bedst i deres givne unikke situation. På denne måde kan man ikke tage den gennemsnitlige borger som en skabelon for, hvad hvem som helst ville være bedst tjent med. Dette er dog ikke ensbetydende med at Løgstrup afskriver de sociale normer, da han mener at de kan være fornuftige guidelines til hvad den anden kunne være bedst tjent

med. Løgstrup beskriver den radikale fordring som i hver ny situation har en indad -og en udadvendt rettet afgørelse. Den indadvendte er afsenderens afgørelse om, hvorvidt man vil tage vare på modtagerens liv, mens den udadvendte er afsenderens afgørelse af hvilken handling eller udtalelse skal tage skikkelse i situationen. På denne måde fremstår det at man må have indsigt i den andens personlighed, individ og vilje, for at kunne handle på en sådan måde at det tager skikkelse som det, der tjener dem bedst i en given situation. Til dette mener Løgstrup at de sociale normer spiller en vejledende rolle, specielt i de tilfælde hvor man ikke nødvendigvis har indsigt i den anden person til at kunne bruge deres personlige træk til at træffe en beslutning. Et faldhul ved at tage udgangspunkt alene i normer når man gerne vil tjene den anden, er at normer er foranderlige, at man ikke kan regne med at de forbliver ens gennem tid. På denne måde kan tilliden og den medfølgende måde at tjene hinanden på være vidt forskellig fra generation til generation. Derfor kan normer alene aldrig være nok til at vejlede en afsender til hvordan de bedst muligt kan tjene en modtager, det kræver et mere personligt element mellem mennesker for at kunne handle på en måde som tjener dem bedst. Løgstrup giver gennem dette udtryk for at individualiteten ved mennesket udvikles gennem fordringer og forlangende af hinanden, at man må være opmærksom på andres og egne artikulering og gestikulering, for at kunne 'gennemskue' selvet og den anden, for at kunne tjene hinanden. Han beskriver disse interpersonelle evner således: "Kort sagt, opførsel og optræden svarer til de andres udtalte forlangende, ligesom opførsel og optræden selv består i det udtalte forlangende, at de andre stiller sig ind på dem." (Løgstrup, 2021, s. 79). Mennesker lader her udadtil at blive en spejling af sin opførsel og optræden, som vil være det der skaber udgangspunktet for hvilken opfattelse afsenderen får til at tjene modtageren bedst. En blanding af normer og social intelligens udgør her, hvilke handlinger der bedst tjener den anden, baseret på noget generelt i samfundet, såvel som noget specifikt observeret ved den anden person. Men her stopper Løgstrup ikke i sin jagt efter at udforske sit begreb, han når frem til denne formulering:

"Den enkelte må bruge sin egen erfaring og indsigt, sin bedømmelse af den andens situation og deres indbyrdes forhold, og ikke mindst må han bruge sin fantasi til at blive over, med hvilket ord eller med hvilken tavshed, men hvilken handling eller undladelse den anden er bedst tjent." (Løgstrup, 2021, s. 122)

En overvejelse her er at gøre brug af sin kreativitet fremstår spekulativt, da der ikke er noget hold i den, at det er evnen til at kunne fremstille ikke normative handlinger som bryder med det generelle tankemønster. Men jeg vil samtidig argumentere for at det er præcis det som Løgstrup prøver på at opnå med et sådan udsagn, at man kan blive nødt til at tænke udenfor boksen, at man ikke må blive fanget i normer eller anvisninger. Senere i værket giver Løgstrup udtryk for at det mest tankeløse en person kan gøre når de skal handle som det bedst tjener den anden, er at anvende og virkeliggøre en række givne anvisninger. Jeg vil spekulere på at han omtaler retningsvisende tekster som lovgivning eller hellige tekster, hvilket falder perfekt ind i den samme pointe som blev givet af Sartre omkring lovgivning, at man ikke bare blindt må følge anvisninger. Det kræver kreativitet eller frihed af sindet, at kunne forholde sig til, hvorvidt anvisninger eller normer i noget man bør eller vil følge, såvel som om at de er nødvendige for at give sig i kast med selvstændig tankegang som bevæger sig ud over det almene.

Livet er os alle skænket, derfor er vi fælles om det

Som Løgstrup bevæger sig ind i den sidste del af bogen, slår han over i det mere teologiske og sjælelige aspekt af mennesket, deres indtræden i verden, såvel som den grundlæggende følelse, der binder mennesker sammen. At vi hver især holder en del af hinandens liv i vor hænder, bliver endnu engang reitereret, når Løgstrup bevæger sig over i sin forklaring af, at mennesket bliver født med ansvar, da man ikke kan vilje sig selv ind i dette liv. Man bliver født ind i dette liv af en bestemt orden, en orden der fremviser sig selv gennem opvæksten, som forbindelser til andre mennesker, der tvinger en ind på livet af hinanden i ansvarlige forhold. Løgstrup beskriver det yderligere som at livet er os alle skænket, og derfor noget som vi må tage ansvar for, både mod os selv og andre, han skriver: "Hvert ord og hver gerning, der kan være det andet menneske til hjælp, er skænket den enkelte, fordi livet selv med dets muligheder for kommunikation i ord og gerning er skænket." (Løgstrup, 2021, s. 126). Her viser sig et overlap mellem tankegangen mellem Sartre og Løgstrup igen, at vi bliver kastet ind i dette liv med ansvar, hvor det ved Sartre var for os selv og vores muligheder gennem valg, viser det sig ved Løgstrup gennem ansvaret for den anden og deres glæde i livet. Løgstrups tilgang her vil jeg argumentere for er mere kompleks, da den kræver at man skal forholde sig til både sine egne handlinger, såvel som være opmærksom på de udtalte forlangender som andre frembringer. Dette må i forhold til Sartre også frembringe en angst i afsenderen af handlinger i forhold til radikale fordring, at

de holder et vist ansvar for modtagerens stemning, gennem at tjene dem med, hvad der er dem bedst. Som et modsvar til denne overvejelse jeg har fremsat, svarer Løgstrup med kærligheden som det der binder mennesker sammen i fordringen til hinanden, hvor min overvejelse er at kærligheden overtager for angsten. Jeg ved ikke, om det kan siges at være sådan, men jeg vil argumentere for at de er følelser som enten kan stå op mod hinanden eller gå hånd i hånd. Den kærlighed som Løgstrup giver udtryk for, er dog ikke den af erotisk natur, men nærmere end af medfødt karakter, som han udtrykker:

“Hvad der fordres af os er derfor, at vor natur skal være af en sådan art, at den blotte kendsgerning, at noget af et andet menneskes liv er i vor hånd, skaber kærlighed til det, ene og alene fordi vort eget liv er skænket os, og ikke fordi det andet menneske på anden vis, biologisk eller socialt er knyttet til os.”
(Løgstrup, 2021, s. 162)

Dette lader til at være Løgstrups endelige kvalitet af den radikale fordring, at den er en som er pålagt alle, så snart de træder ind i denne verden, da vi alle er kommet til verden på samme måde, gennem at være blevet skænket livet. Dette udsagn trækker overlappende moral fra “den barmhjertige samaritaner”, at kærligheden for den næste bærer en universel natur, som omfavner alle omkring kloden. Løgstrup mener at den kærlighed vi fostrer, gennem biologiske og sociale forhold bør stå som skabelon til hvordan den medfødte kærlighed skal forme sig mod alle andre, uanset hvor fremmed og fjendtligt det end må være os. Som jeg læser Løgstrup, er han ikke tilhænger af næstekærlighed, men tilhænger af kærlighed til den næste. Jeg forstår ikke fuldstændig hvad der menes med dette, men vil argumentere for hvis ikke det er det samme, har det overlappende elementer, hvor Løgstrups kærlighed til den næste lader til at tage den platoniske kærlighed som skabelon.

Denne korte redegørelse af Løgstrup giver en forståelse for hvad hans overordnede princip med fordringen er, hvilke menneskelige kvaliteter man skal være forsigtig med at overskride ved hinanden, såvel som hvorfra denne fordring stammer. Mennesket besidder en personlighed, identitet og vilje som alene er deres, som ikke skal prøves på at overtages af andre, mens deres skæbne og humør er noget som fordringen kan have indflydelse over. Mange af disse kvaliteter er nogle man udvikler gennem livet, hvilket gør dem til nogen som kan blive påvirket, men ikke burde blive, mens kærligheden som

fordringen gerne skulle følge, er en som er medfødt og universel, bør derfor indbefatte alle mennesker på denne klode. Dette vil jeg argumentere for er en kort gengivelse af kernen af Løgstrups filosofi om den etiske fordring.

Introduktion til Aristoteles

Aristoteles var en filosof og videnskabsmand fra oldtidens Grækenland, med interesse for naturvidenskab, naturfilosofi, samt moralfilosofi. Han anerkendes for at være den første filosof der udviklede en etisk disciplin, kendt som dydsetikken, som tager udgangspunkt i hans filosofiske overvejelser om menneskets adfærd i forhold til dyd og lykke. I dette afsnit af opgaven kommer disse filosofiske overvejelser om menneskets tilværelse og hvordan de begår sig gennem den, for at give et overblik over hvilke værdier der var udbredte og prisværdige. Til at gøre dette vil jeg tage udgangspunkt i Aristoteles værk “Den nikomacheiske etik”, med udgangspunkt i de moralske dyder.

Menneskets mål, eudaimonia

I starten af værket forsøger Aristoteles at etablere hvad det gode liv er, ved at eksaminere det gennem en teleologisk linse, på en sådan måde, at han kigger efter hvilke/hvilket mål i livet er hver at gå efter. Hurtigt når han frem til at forfølge bestemte mål i livet, resulterer i en uendelig jagt uden megen gevinst, som gives udtryk for således: “The life of money-making is one undertaken under compulsion, and wealth is evidently not the good we are seeking; for it is merely useful and for the sake of something else.” (Aristotle, s. 7). Her gøres penge til et eksempel på noget telisk som ikke kan fungere som et godt endemål, da det er noget som vi bliver tvunget til at søge som middel til at overleve i et samfund. Denne pointe fremstillede Aristoteles for 2300 år siden, og jeg vil argumentere for at dette trend kun er blevet mere udspreddt nu om dage, med den udvikling som samfund, både lokalt, nationalt og globalt, har oplevet. Penge fremstår herved som et middel til at opnå andet i livet, hvilket ikke gør dette til det gode som Aristoteles mener burde søges, hvilket fortsat efterlader en overvejelse til hvad det gode så skulle være. Her prøver Aristoteles at identificere og give overvejelse til nogle dyder, han tænker kan være for det gode, heriblandt ære og visdom. Som han udlægger disse overvejelser argumenterer han for at det dog ikke giver noget ‘bare’ at have viden til hvilke dyder i livet leder til det gode, men at nogle mennesker kan falde i fælden af at tro på at kende til noget, gør

dem i stand til at leve op til det. Jeg vil argumentere for at Aristoteles til dels har ret, hvor han mener at det ikke er nok at have kendskab til dyderne, vil jeg argumentere for at kendskabet til dem giver et godt forspring. Bare det at have kendskab til noget, kan være med til at gøre en opmærksom på hvordan man anskuer verden eller udfører sine handlinger. Efter at have bevæget sig gennem disse overvejelser når Aristoteles til dette udsagn:

“Now we call that which is in itself worthy of pursuit more final than that which is worthy of pursuit for the sake of something else, and that which is never desirable for the sake of something else more final than the things that are desirable both in themselves and for the sake of that other thing, and therefore we call final without qualification that which is always desirable in itself and never for the sake of something else.” (Aristotle, s. 10)

Her bliver det teleologiske argument udlagt trefoldigt med ateliske aktiviteter, at der er flere som er værd at forfølge, men at dem som generelt er mest værd at forfølge, er dem af en atelisk natur, som altså er ‘indfanget’ i sig selv. Det gode i livet lader gennem denne teori til at komme fra de aktiviteter som er i sig selv er målet, og ikke de aktiviteter som er midler til at opnå andre mål i livet, dog må aktiviteten gerne både tjene et sekundært mål så længe det også i sig selv opfylder et mål. Dette leder Aristoteles til at lede efter et endeligt mål som er indfanget i sig selv, således man kan forfølge det mens man opnår det gode, hvortil han når dette: “Happiness, then, is something final and self-sufficient, and is the end of action.” (Aristotle, s. 11). Det endelige gode fremstilles til at være lykke, da det kan stå som det endelige mål for den menneskelige tilværelse, såvel som at den kan stå der alene ved slutningen af alt handlen. Her starter udfoldelsen af Aristoteles’ eudaimonisme, med lykken som det højeste menneskelige gode, hvortil det etisk gode er det som forfølger denne lykke, hvilket leder ham til at sige: “Happiness then is the best, noblest, and most pleasant thing in the world...” (Aristotle, s. 14). Det som står tilbage, er at gennemskue hvordan man opnår eudaimonia, hvortil Aristoteles kigger mere specifikt efter hvilke dyder der kan hjælpe mennesket med at opnå dette stadie af lykke.

'Den gyldne middelvej' til dydige handlinger

Som Aristoteles bevæger sig ind i dyderne, starter han med at lave en distinktion mellem 'dyders domæner', som de tilhøre forskellige forgreninger, som udtrykkes:

"Virtue, then, being of two kinds, intellectual and moral, intellectual virtue in the main owes both its birth and its growth to teaching (for which reason it requires experience and time), while moral virtue comes about as a result of habit..." (Aristotle, s. 23)

Her skelnes der mellem de intellektuelle og de moralske dyder, såvel som hvordan man kommer i besiddelse af dem, hvor nogle af dem bliver fremstillet som værende enten medfødte eller overleveret, mens andre dannes gennem vaner. Som tidligere nævnt, vil dette afsnit have fokus på de moralske dyder, som er dem, der dannes gennem vaner, og holder en højere relation til samfundet. Denne stilling gør Aristoteles klar ved at give udtryk for at vanedannelse ved unge gør al forskel for deres kommende liv, hvorvidt de kan opnå eudaimonia gennem deres vaner om dyder og ædle handlinger. Hertil nævnes også at enhver situation hvor dyd skal udvises, kræver det 'agentens' skøn, da dyderne bliver præsenteret som noget der eksisterer på et spektrum. Her findes et overlap i teorierne mellem Løgstrup og Aristoteles, på deres måde at anskue mennesket på, som et der har den sidste beslutning i deres hænder, at ethvert individ må kunne dømme den situation som de står over for. Således bliver dyder præsenteret som en 'gylden middelvej', mellem to overdrivelse eller mangel, beskrevet på følgende måde:

"First, then, let us consider this, that it is the nature of such things to be destroyed by defect and excess, as we see in the case of strength and of health [...] exercise either excessive or defective destroys the strength [...] while that which is proportionate both produces and increases and preserves it." (Aristotle, s. 25)

Her bruges eksemplet med fysisk styrke eller helbred, angiveligt for at tage udgangspunkt i noget alle kan relatere til i en vis grad, for at vise universaliteten af dyd, som noget der har med alle aspekter af livet at gøre. Hermed følger et udsagn om at den moralske dyd har med fornøjelse og smerte at gøre, i den forstand at det er for fornøjelse vi generelt foretager os dårlige ting, mens det generelt er på grund af smerte vi afholder os fra at gøre ædle ting. Her tilskrives mennesker et meget natur-oprindeligt element, nemlig det af dyriske følelser, hvilket introducerer et individuelt syn på omgivelserne. Dette synspunkt vil jeg argumentere for, da hvert individ har deres egen forståelse af hvad fornøjelse og smerte er, såvel som at bedømme hvad det betyder for dem selv. Dette virker som et aspekt Aristoteles finder nødvendigt, da det er disse følelser som skaber yderpunkterne for hans moralske dydsetik, såvel som det giver mennesket autonomi. Han mener også at mennesket skal gøre brug af denne autonomi, at mennesket ikke 'bare' kan lade sig reducere til at individ der følger teoretiske doktriner. Her falder både Løgstrup, Sartre og Aristoteles i samme båd, at mennesket må bevare sin selvstændighed og bruge sine egne evner til som minimum at sætte spørgsmålstejn ved det etableret til tider. Gennem disse overvejelser når Aristoteles denne erkendelse om dyderne: "If, then, the virtues are neither passions nor capacities, all that remains is that they should be *states of character*." (Aristotle, s. 29). At være dydig gøres til en karakter tilstand som man kan 'opnå' gennem vanedannelse, ved gentagne gennem livet at udøve dydige handlinger indtil det bliver ens natur. Her lyder den aristoteliske dydsetik en smule som den buddhistiske lære, hvor de begge søger en karakter tilstand der ligger uden for de dyriske følelser, at man skal opnå en tilstand kun mulig ved at overkomme ens medfødte natur. Dette vil jeg argumentere for burde være noget som falder under skolen, samfundet og forældres 'opgaver', i forhold til opdragelse til et individ af dydig karakter og gode vaner. Dette lægger sig også op ad Sartres menneskelige forståelse, hvor han giver udtryk for at man må være opmærksom på alle mulighederne i ens liv og se dem i øjnene for hvad de er, til derefter at tage de valg som man gerne vil for sig selv, uden at være bundet af noget. Her har de alle det tilfælles at man må være opmærksom på de laster som livet til tider byder en, forholde sig til dem, og erkende med sig selv hvordan man enten vil eller bør handle ud fra dem og en selv. Dette lægger grund til eksistentialistiske ontologiske overvejelser for individet, om hvordan livet skal tilgås og med hvilken baggrund man tager sine beslutninger. Efter at have nået erkendelsen af at dyd er en tilstand af karakter, bevæger Aristoteles sig videre til at forklare hvordan denne tilstand opnås og anses.

Dette gør han ved at tage udgangspunkt i et matematisk og kropsligt eksempel, hvor det matematiske eksempel er et ment til at vise at man ikke objektivt kan bedømme dyd på samme måde som man kan matematik, hvor man kan sige at seks har samme distance til ti og to, ville seks være dyden som den perfekte middel. Men dette holder ikke for det kropslige eksempel hvor der tages udgangspunkt i mad, hvor det mellemliggende er relativt til individet, hvor tre kilo mad er for meget og et kilo for lidt. En træner vil ikke bede den begyndende atlet spise to kilo selvom det er middelvejen, men måske halvandet kilo fordi det er det mellemliggende, som relativt til atleten vil være det dydige. Dette gør dyd individualistisk, da det står i relation til en selv at vurdere hvor ens mellemliggende handling finder sted, det bliver en intrapersonel øvelse i at kende sig selv, om at lære sine grænser at kende. At det er individualistisk, gør det til den enkelte person unikt, mens det intrapersonelle gør det til dette individs egen indre bedømmelse af selvet at finde deres egne unikke grænser. Dette individualistiske gør Aristoteles pointe om hvordan man genkender dydige handlinger speciel, da den måde man ved man handler dydigt kommer fra andres reaktioner på ens handlinger, hvor han mener at det mellemliggende altid er prisværdigt og ekstremerne altid bebrejdelses værdigt. På den måde må enhver både gøre op med sig selv og med omgivende mennesker hvad der reelt står som værende dydigt, men de andre må også vurdere ens midler for at gennemskue om en handling var dydig, da alle i har samme midler at handle ud fra. Denne intersubjektivitet til dyderne medbringer sig også et givent udsyn til den anden person, nemlig et af vurderinger af andres handlinger med udgangspunkt i sig selv som skabelon for den dydige handling, samt den andens rådige midler, som gives udtryk for på følgende måde: "For the brave man appears rash relatively to the coward and cowardly relatively to the rash man..." (Aristotle, s. 34). Dette gør at enhver situation og handling kræver vurdering, både internt når man skal gøre op med sig selv hvad der er dydigt, men også eksternt når man vurderer om andres handlinger er dydige og prisværdig. Her kan en sammenligning med Løgstrup give overvejelse til at situationer mellem mennesker kræver interpersonelle evner, såvel som at kunne skønne både situationen og den andens midler til at handle dydigt. Fra denne forståelse af at dyderne er relative til de personer som udfører dem, bevæger Aristoteles sig mod en forståelse for at en af de to ekstremer præsenteret med hver dyd, er mere tilgivelig end den anden ekstrem, da den ene kan siges at være tættere på dyd end den anden. Et eksempel gives med dyden mod, som har sine to ekstremer, hovmod og fejhed, hvor hovmod er den bedre ekstrem at handle efter end fejhed, da den hovmodige udviser noget tættere på ædle handlinger end den som er fej. Herved står fejhed mere som en modsætning til

mod end hovmod gør, hvilket ikke nødvendigvis gør hovmod prisværdigt, men påskønner sig mindre bebrejdelse end fejhed. Gennem dette gør Aristoteles også opmærksom på nogle handlinger godt kan modtage pris selvom de ikke er fuldstændig i overensstemmelse med dyden, da prisværdigheden af en handling bestemmes af 'tilskuerne' til den. Hertil fremstiller Aristoteles hvad jeg næsten vil argumentere for er en formel til hvornår en handling kan 'godkendes' som dydig i hans øjne, således:

"... but to do this to the right person, to the right extent, at the right time, with the right motive, and in the right way, *that* is not for everyone, nor is it easy; therefore goodness is both rare and laudable and noble." (Aristotle, s. 36)

At handle godt, prisværdigt og ædelt er noget som kræver finesse og megen vanedannelse, da denne liste af omstændigheder skal opfyldes for at 'gøre det rigtigt'. Jeg vil argumentere for at dette er den højeste standard som Aristoteles udlægger her, hvilket er det ideal som skal søges efter at opnå i alle sine handlinger, men ikke det som man kan forvente at enhver person kan levere til hver en tid. Hertil stiller Aristoteles spørgsmålet om handlingers baggrund, om hvorvidt de tages frivilligt eller modvilligt, og om hvorvidt nogen kan presses ud i at handle modvilligt. Han mener at tvang og ignorance er årsager man kan snakke om når man ser til modvillige handlinger, hvor han i forhold til tvang har samme holdning som Sartre, at ingen virkelig kan tvinge en til noget, da den endelige handling altid er op til individet selv. For Aristoteles tager valget udgangspunkt i fornøjelse og smerte, som tidligere nævnt, ved at opsøge fornøjelse eller undgå smerte, så er det en selv der vælger at disse følelser tager prioritet over den dydige handling. På den anden side står vi overfor uvillige handlinger udført grundet ignorance, hvilket Aristoteles mener er en dårlig årsag, da hvis du er ignorant om noget, er det fordi man ikke har gjort sig indsatsen til at gøre sig bekendt med omstændighederne omkring handlingen, man kan derfor ikke handle uvillig, kun ignorant. På denne måde får Aristoteles afskrevet at handlinger kan være uvillige, hvilket Sartre ville være enig med, men jeg vil argumentere for er at skære alt over en kam, da nogle ting, som instinkter er noget der kommer før tankegang. Gennem disse overvejelser om uvillig handling, når Aristoteles frem til denne erkendelse om mennesket: "... it is absurd to make external circumstances responsible, and not oneself, as being easily caught by such attractions, and to

make oneself responsible for noble acts but the pleasant objects responsible for the base acts.”

(Aristotle, s. 39). Her udpeger han grundlæggende ‘bare’ fejlbarligheden af mennesker, der gerne vil tage ansvar for det som er gået godt, såvel som at fraskrive sig ansvar for det som ikke er gået godt. Specielt når det er situationer, hvor man ikke selv har været årsag til hændelsen, men at eksterne omstændigheder har været årsag til det.

Dyderne og årsagen bag handling

At det ikke længere handler om frivillige eller uvillige handlinger leder Aristoteles til overvejelser om årsager til handlinger, de valg og diskussioner som leder op til at en given handling finder sted. Dette gør han, da han mener at valg og årsager siger mere om en person end deres handlinger, fordi han mener at valgfrihed er noget unikt for det rationelle væsen. Hermed også et væsen der kan ‘handle’ med fremtiden, som det gør gennem sine ønsker om at opnå bestemte mål i sit liv, hvor ens valg er dem som bestemmer ved hvilken metode han når denne ende. Når Aristoteles omtaler ønsker, mener han at mennesket til tider ønsker ud over det mulige, men kun kan handle inden for det, mennesket kan bringe ind i eksistens. Med denne opdeling mener Aristoteles at man alene bør give overvejelse til det som er i vores magt at fremmane: “We deliberate about things that are in our power and can be done...” (Aristotle, s. 43). Aristoteles gør her den menneskelige handling til drivkraften for verden og giver udtryk for at dette må være målet for samfundet, at skabe et folk som søger at leve efter idealet af eudaimonia. Dette beskrives som at mennesket er det bevægende princip, i forlængelse af at mennesket frivilligt foretager sig alle sine handlinger, for hvis ikke dette skulle være sandt, ville mennesket ikke have autonomi. Derfor må mennesket tilskrive sig selv at være det bevægende princip i verden, og dermed acceptere at denne evne er i deres magt og udføres frivilligt, i enhver situation. Men med alt dette, vender Aristoteles tilbage til at man ikke bare kan ønske at noget skal ske og så sker det, men når man har fastlagt sit mål, må man efterfølgende overveje hvordan og med hvilke midler det kan opnås. Det er af præcis af den årsag mennesket må være det bevægende princip i verden, og dermed dets egen drivkraft, hvilket jeg vil argumentere for betyder at man altid må gøre en indsats og raffinere sig selv gennem indsats. Efter at have dækket både handling og karaktertilstand gennemgående, gør Aristoteles opmærksom på at disse er forskellige: “But actions and states of character are not voluntary in the same way...” (Aristotle, s. 48), på en måde hvor de begge er noget man frivilligt tilgår og opbygger, men på forskellige måder. Hvor handlingen er en der er fuldstændigt i individets kontrol fra

start til slut, hvis vi kender til detaljerne af situationen, og fordi en handling generelt har en kortsigtet tidshorisont. Derimod har ens karaktertilstand en tidshorisont som rækker fra bevidsthedens indtræden til slutningen af livet, hvor individet har kontrol over starten af deres karaktertilstand, er udviklingen af den ikke åbenlys, ligesom med en sygdom, siger Aristoteles. Men som man godt kan mærke sygdom undervejs, eller være skyld i den gennem ens valg, så vælger man også frivilligt ens karakter gennem ens handlinger. Dette nærmer sig Sartres formulering af et individs essens, det som står tilbage efter handlinger, er det som former sig til at være det andre ser en som, en dydig person, en vred person, eller så meget andet. Men at dette stadig er noget som man selv har kontrol over til en vis grad, at det som udgør, hvad former ens karakter er frivilligt, gennem de frivillige handlinger man foretager sig.

Aristoteles bevæger sig nu i sit værk ind i specifikke moralske dyder, som han har identificeret og vurderet til at være vigtige for mennesket for at opnå eudaimonia. Som jeg søger fænomenet over de individuelle dyder, vil jeg gennem denne sektion af værket fokusere på de mere generelle udsagn, som findes derigennem. En pointe laver han i forhold til at være modig kommer i form af et krigs-eksempel, hvor en soldat får besked på at holde sin post under et angreb, men bliver kun grundet denne ordre han har modtager, hvilket Aristoteles ikke vil kvalificere som en modig handling, fordi den blev udført uden egen overvejelse. Hvis han var blevet fordi det var ædelt, havde det dog være dydigt, hvilket betyder at den samme handlingens dydighed bestemmes af hvordan individet tilgår den, og af hvilken årsag. Dette tolker jeg som at man ikke bare blindt kan følge ordre, love eller regler uden selv at have en årsag til hvorfor man følger dem, på samme måde som Sartre og Løgstrup ikke mener at man bare ukritisk kan følge andres overbevisninger, bøger eller doktriner. Rigtige handlinger kan altså kun tages hvis de er af ens egen overbevisning, men her sætter Aristoteles endnu en hindring til ens handlinger, således: "... acts that are foreseen may be chosen by calculation and reason, but sudden actions must be in accordance with one's state of character." (Aristotle, s. 54). Ens handlinger skal komme fra ens karaktertilstand, hvilket ligner noget der minder om at det skal være instinktivt eller vane, noget som falder en naturligt ind når man bliver konfronteret med en ukendt situation. At man tager sig tiden til at handle fremstår her som noget der ikke er i overensstemmelse med ens karakter, da de dydige handlinger gerne er indgroet vaner som man agerer uden overvejelse. På en måde lyder dette som Han's argument om, at verden sætter pris på intelligens over omtanke, hvilket fremstår som det modsatte af Aristoteles argument, men disse er svært sammenlignelige, da det ene har med handling at

gøre, mens den anden har med overvejelse at gøre. Gennem dette får Aristoteles også gjort det underbevidste, instinkt og intuition, i tilfælde omhandlende moralske dyder til at være noget man kan 'programmere' ind på ens rygrad gennem vaner, noget som man bevidst har trænet døbt ind i sin underbevidsthed så det kommer til uden omtanke fremadrettet.

Men før man når til det stadie hvor man har nået at danne sig vaner, når man stadig er ung og umoden, forbliver man styret ens 'naturligt' instinkter og begær, således: "... children in fact live at the beck and call of appetite, and it is in them that the desire for what is pleasant is strongest." (Aristotle, s. 59). Denne tilstand af tilværelse lader til at være en som kan fortsætte gennem livet, hvis man ikke danner sig nye vaner i sit liv, gerne dem af dyder, til at overtage de medfødte tendenser. Så længe at et individ er et barn kan Aristoteles tilgive det, men ikke hvis denne barnlighed fortsætter gennem ens senere liv, grundet ignorance til at ville danne nye vaner. Et barn mener han nemlig ikke har kapaciteten til med det samme at kunne tilegne sig nye vaner, er barn er kendt ved denne inkapacitet, og denne pointe trækker han med videre til andre dyder med følgende eksempel: "There is therefore nothing to prevent the man who gives less from being the more liberal man, if he has less to give." (Aristotle, s. 61). Her reiterer Aristoteles sin pointe om at alles middelev er relativ til deres midler, men fortsætter man fra hans eksempel om at være liberal med sine penge, til det at være storslået med sine penge, da det ikke er noget som alle kan være. Han mener nemlig at det at vise storslåethed med sine penge har et minimumskrav, som den fattige man ikke kan leve op til, såvel som barnet har en tidsgrænse for hvornår den må leve op til at danne sig dydige vaner. Jeg vil argumentere for at dette er en god pointe, der viser at nogle mennesker ikke besidder hvad det kræver for at deltage på lige fod når det kommer til dyderne, og at det muligvis ikke er noget som de kommer til at kunne. Hvorimod barnet der selvfølgelig vælger at forblive barnligt hele sit liv, selv frivilligt har valgt at tage den vej i livet, hvilket fremstår som en hård realitet, men den som bliver præsenteret af både Aristoteles og Sartre, når det kommer til valgfrihed i livet.

Med denne hårde udlægning af menneskets formål i livet, om at opnå eudaimonia, slutter Aristoteles af med at give udtryk for at afslapning og underholdning er nødvendige aspekter af livet, et sentiment jeg antager han har med sig fra Platon. Med dette afsluttes redegørelsen af Aristoteles, med hans teori om det menneskelige gode og hvordan man opnår det, gennem erkendelsen af de moralske dyder, der bringer dem som, udlever dem i livet, lykke, det højeste gode ifølge Aristoteles. At livet er et

som skal leves aktivt således man kan danne sig gode vaner som er overensstemmelse med det højeste gode, hvor man må forholde sig til hvilke midler man har til rådighed, for at gennemskue hvad ens middelvej er, såvel som at prisværdige dem omkring en som handler dydigt inden for deres midler.

Aristoteles teori lagt over moderne kunstig intelligens

I nyere tid med fremskridt i teknologisk udvikling, er teknologifilosofi blevet et felt som stødt har udvidet og udviklet sig, for at undersøge den effekt, teknologien har på menneskets liv, såvel som samfundet. Professor i filosofi Timothy Dokpesi Adidi, tager Aristoteles' teorier fra oldtiden ind i vores nutid, for at give et indblik i hvordan filosofien om kunstig intelligens lader til at deles med den af menneskets teleologiske og epistemologiske baggrund. Til dette starter Adidi med at argumentere for at ideen om kunstig intelligens har været til stede i myter siden Aristoteles tid, gennem guddommelig indgriben. Denne bestræbelse af at skabe liv kunstigt er en som menneskeheden nu søger gennem AI, et skridt ind i gudernes domæne, og et stort projekt som jeg vil argumentere for, volder menneskeligheden både etiske og eksistentielle komplikationer. Som Aristoteles tilskriver mennesker et *Telos* (Kock, 2017), som de selv må opnå gennem indsats og vane, giver Adidi udtryk for følgende: "While AI systems lack consciousness and intentions, they are designed by humans with specific purposes." (Adidi, 2024). Denne målrettethed argumenterer Adidi for er fundamentet for store dele af den teknologiske udvikling som vi ser nu om dage, at man gerne vil fremstille teknologi som skal fylde et mål i vores nutid, et mål skal være med til at hjælpe menneskene som teknologien bliver designet til. Yderligere mener han at kunstige intelligenser skal mimikere menneskets intelligens mest muligt, hvilket også betyder at mennesker indstiller deres kunstige intelligens med de dyder som de mener mennesket bør besidde, de aristoteliske dyder.

Her gør Adidi opmærksom på det oldgræske koncept *Arête* (Johansen, 2020), der refererer til dygtighed, som inden for kunstig intelligens kan sammenlignes med optimal præstation, effektivitet og nøjagtighed. Hvor mennesket må opnå dyd gennem vane, henviser Adidi til at kunstig intelligens optimal effektiv ydeevne, som han mener er sammenligneligt. Her vil jeg argumentere for en antropomorf forståelse af en computer-intelligens, hvilket også lader til at blive understøttet af Adidi's følgende udsagn: "Arête can inspire humans and AI systems to collaborate and augment each other's strengths, leading to peak performance and excellence for which a thing is made." (Adidi, 2024). Her

giver han udtryk for, at den menneskelige intelligens og den kunstige intelligens gensidigt kan skærpe hinanden, hjælpe hinanden til at opnå større højder, ved begge at stræbe efter denne fortræffelighed.

Efter dette bevæger Adidi sig til det næste af Aristoteles' koncepter, *Techne*, hvilket refererer til en færdighed eller et håndværk, en form for teknisk ekspertise. Telos og Techne danner her par, hvor Telos står for "hvorfor", hvilket mål det er vi søger, mens Techne står for "hvordan", hvilken metode der bruges til at opnå vores mål. Dette koncept drejes også over på den kunstige intelligens på følgende måde: "To illustrate the difference, telos "what is the purpose of this AI system?" [...] Techne "How do we design and develop this AI system to achieve that purpose?" (Adidi, 2024). Dette understøtter yderligere hypotesen om at kunstig intelligens bliver lavet i menneskets spejlbillede, med den forskel at den bliver programmeret af mennesker, hvorimod mennesket selv bliver 'programmeret' af sig selv i form af vanedannelse ifølge Aristoteles. På denne måde som mennesker må 'programmere' sig selv gennem vaner, må mennesket også være det som sørger for at AI ikke afviger fra mål gennem både almen programmering og vil jeg påstå gennem 'menneskelig vane programmering'.

Til denne ende når Adidi sin konklusion ved at mennesket og kunstig intelligens har et fælles mål i ende, nemlig følgende:

"A flourishing society is centered on virtue and a virtuous life. To this end, the use of AI in the thought of Aristotle is centered on the human agency who acts upon machines not to drift from the purpose, function, goal and end for which AI was invented." (Adidi, 2024)

Men at det her også er op til mennesket at sørge for at dette fælles mål forbliver fælles, da det her implicerer at den kunstige intelligens har evnen til at kunne vige fra dens formål, fra den rolle den er blevet opfundet til at opfylde. Dette begynder at rejse spørgsmål om rettighederne af en kunstig intelligens, som om man vil det eller ej er en intelligens, og hvorvidt mennesket bør fastlægge dens formål og funktion. Et lignende indgreb ville vi sjældent gøre ved et andet menneske, og hvis vi gjorde, ville det gå mod Løgstrup og Aristoteles, såvel som gør dem til being-in-itself, noget af bad faith. Men kan bad faith overhovedet snakkes om her, når det er noget som kræver valgfrihed at have, dette er

svært at svare på om kunstige intelligenser, som bliver designet fra starten af. Dette får Adidi til at give udtryk for at menneskeligheden må være opmærksom på den udvikling vi selv bringer ind i eksistens:

“As we continue to advance AI capabilities, it is essential to consider both telos and techne in tandem, ensuring that our pursuit of technical excellence is guided by a clear understanding of the purposes and values we seek to uphold.” (Adidi, 2024)

Den konstante udvikling af kunstig intelligens' kapacitet gør, at vi må være opmærksom på at vedligeholde den retning og de værdier, som den gerne skal besidde. Man må både holde målet for øje, såvel som de rationelle metoder man vil implementere for at opnå det satte mål, hvor rationalet spiller rollen af at holde det inden for realistiske rammer og ikke ønsketænkning.

Alt dette vil jeg argumentere for er et optimistisk syn på udviklingen af kunstig intelligens, da store dele af denne litteratur peger på at menneskeligheden skulle være i stand til at 'styre' AI og den udvikling, hvilket jeg vil argumentere for ikke stemmer overensstemmelse med den verden som vi nu om dage i forhold til AI. Dette vil jeg også mene kan ses fra Han's tekst, på den måde som digitalisering og information spreder sig hurtigt og ukontrollerbart gennem vores samfund. Men dette er noget jeg yderligere vil uddybe i det kommende afsnit.

Filosofien bragt ind i vores tids samfund og dannelse

I dette afsnit vil jeg tage udgangspunkt i nutidige artikler og eksempler, hovedsageligt i forhold til skolen, da dette er et fokusområde som jeg selv har erfaring inden for, gennem flere rotationer af praktik i både folkeskole og gymnasium. Som indgang til dette vil jeg tage udgangspunkt i Løgstrups sidste tale, hvor han giver udtryk for sit syn på skolens udvikling og den retning han ser den muligt kan tage. For derefter at tage et bredere blik på samfund både nationalt og globalt.

Løgstrups anskuelse af skolen, samfundet og deres fremtid

Det første Løgstrup giver udtryk for, er at opgaven om at holde skole er en som er uoverkommelig, noget jeg tolker til som at skolen fremstår som et ideal der skal opnås. Dette nævner Løgstrup blandt andet skyldes at skolen påtager sig for mange opgaver, som har forskellige mål, at disse biopgaver slører vejen til hovedopgaven. Dette argumenterer han for er en konsekvens af vores samfund og kultur, at noget er mislykkedes, som han selv beskriver: "Det betyder, at hvad der mislykkes mellem voksne indbyrdes, skal lykkes i lærerens forhold til børnene og de unge." (Løgstrup, 2005). En pointe som drejes over i at samfundet bliver mødt med den skole som det fortjener, så hvis relationen generelt mislykkedes i samfundet, må den også være dømt til at mislykkes i skolen. Men her finder Løgstrup også spændingen ved skolen, at skolen må være det sted, hvor et formål må findes, som skal styrke samfundet fra bunden gennem den pædagogiske profession.

For at finde den pædagogiske professions mål, kigger han på samfundets udvikling tilbage fra oldtidens Grækenland til nu, med specifikt fokus på skolen og videnskaben. Her udpeger han brugen af ordet "skole" i oldtidens Grækenland, var brugt om det at have fritid til at mødes et fristed med andre og finde ud af tingene. At arbejde var uværdigt for dem som havde midlerne til at kunne undgå det og holde skole i stedet. Under industrialiseringen giver Løgstrup udtryk for, at skolens betydning er skiftet drastisk, til at være en institution som får fokus på at gøre den generelle person arbejdsdygtig, så de kan arbejde på de nybyggede fabrikker. Dette mener han har følgende effekt: "Ændringen består i, at arbejdet er blevet et dominerende synspunkt for vor tilværelse, det er ikke langt fra, at arbejdet er blevet meningen med tilværelsen." (Løgstrup, 2005). Dette ser Løgstrup ikke alene nødvendigvis som noget dårligt, men i kombination med at arbejde har mistet sin finesse gennem industrialiseringen, mener han at arbejde er blevet monotont og fratager mennesket sin mulighed for at udfolde sig i sin kunst. På denne måde som har industrialiseringen formået at gøre arbejde til det mest centrale i menneskets liv, har det også frataget mennesket sin udfoldelse af tilværelsen, og sat målet med at arbejde uden for menneskets synsvidde. Skolen blev overtaget og drejet til at være en tragt, hvor bunden af tragten er arbejdsmarked: "Skolen anses for at være til for at give eleven de nødvendige forudsætninger for videre uddannelse." (Løgstrup, 2005). Skolen har overordnet skiftet sig fra at være om at regne ting ud, hvilket den dog stadig delvist gør, til at være om uddannelse til at være et funktionelt medlem af samfundet. Dette mener Løgstrup er en forkert prioritering, da fokus burde være

på tilværelsesoplysning, med et afkast af at blive forberedt på at deltage i et samfund. Løgstrup mener ikke, at Danmark i hans tid er blevet fanget i præstationsræset, hvert fald ikke i lige så stor stil som omgivende nationer, da Danmark stadig havde en mere kristen skole på daværende tidspunkt. Yderligere gør Løgstrup sig spekulation om, at fremtiden vil bringe en reduktion af nødvendige arbejdsdygtige mennesker, grundet den teknologiske udvikling og automatisering af arbejdsopgaver. Hvor han tænker samfundet vil have en mindre del af befolkningen der står for størstedelen af arbejdet, med hjælp fra den højtudviklede teknologi, hvilket tillader at størstedelen af befolkningen ikke længere ville have brug for uddannelse, men ville skabe plads til en skole med fokus på dannelse og tilværelsesoplysning.

Løgstrup identificerer skolens største problem at være den kulturoverlevering, som han erkender der er to af, den naturvidenskabelige og den kunstneriske. Grunden til dette er problematisk, mener han, er fordi det spalter samfundet med deres forskellighed, den første værende kumulativ, den anden værende indbyrdes uafhængig, hvilket skaber en sammenhængsløshed mellem de forskellige overleveringer. Dette argumenterer han for skaber et pluralistisk samfund, som åbner op for nødvendigheden af demokrati, som Løgstrup har følgende holdning til: "Opdragelse til demokrati er en af skolens opgaver, ingen tvivl om det, men gør vi den til hovedopgaven bliver den til en forlegenhedsløsning. Til at være skolens formål duer den ikke." (Løgstrup, 2005). Som jeg tolker denne udlægning af demokratiets rolle som en form for formidling, er det noget der lærer mennesker at snakke sammen på trods af deres forskelligheder. Dette understøtter han også selv, da han mener at demokratiet spiller en passiv, beskeden rolle, at det er en måde mennesker rationelt kan være uenige på. Dermed argumenterer han for at en indføring af demokratiet som en løsning, betyder at vende det reelle problem ryggen til, at lære at leve med den spaltning og være roligt uenige om det gennem demokratiet. At børn af dette bliver umotiveret og understimuleret, som skaber et problem af at kunne udtrykke sig effektivt, og skaber en epidemi af at tale uden at tænke: "Så vigtigt det er at hjælpe børn og unge til at udtrykke sig, så vigtigt er det at hjælpe dem til ikke at lade sig imponere af demagogen, men gennemskue ham." (Løgstrup, 2005). Her må dannelse træde ind, for at lære mennesker forskel på den måde som ord bliver brugt af demagogen og digteren, hvor demagogen bruger det til at forføre, hvorimod digteren appellere til sproget som beriger det.

Gennem denne erkendelse om mennesket og samfundet, når han frem til at mennesket kan blive fremmed til deres egen bevidsthed, derfor må man holde øje med at vedligeholde værdier både, nye og gamle på en måde hvor det tilføjer til samfundet og den fælles eksistens.

Uddannelsesverden i dag

For at give et indblik i hvordan uddannelse står til i vores tid, vil jeg hurtigt gennemgå formålsparagrafferne som tilhører de følgende institutioner, folkeskolen, gymnasiet og universitetet. Dette vil jeg gøre for at se hvor deres prioriteter ligger i forhold til uddannelse, hvilke evner og kvalifikationer studerende på disse steder ønskes at opnå ved deres gennemgang på stedet. På hvilken måde de søger at overlevere disse kvalifikationer, gennem hvilke medier og med hvilke metoder. Dette vil jeg argumentere for gennem officielle uddannelses retningslinjer, såvel som fra egen erfaring som underviser gennem praktikforløb i forskellige institutioner.

Folkeskolens formålsparagraf giver udtryk for, at opgaven om opdragelse er en som forældre og lærer sammen er ansvarlig for. Målet må være følgende: "... forbereder dem til videre uddannelse og giver dem lyst til at lære mere, gør dem fortrolige med dansk kultur og historie..." (Børne- og undervisningsministeriet, 2024), hvilket fremstår som en blanding af de to synspunkter Løgstrup fremlagde for skolen. At den på industrialismens side forbereder elever til videre uddannelse, mens den på den originale skoles side, skal give eleverne lyst til at lære nyt og overlevere kultur. Yderligere er skolen ansvarlig for at forberede eleverne på menneskets samspil med naturen, såvel som at 'fremme den enkeltes elev alsidige udvikling', hvilket står som et vagt og diffust mål. Som følge til dette udsagn, og muligvis måden hvorpå børne- og undervisningsministeriet tænker at opnå dette, er gennem følgende færdigheder: "Folkeskolen skal forberede eleverne til deltagelse, medansvar, rettigheder og pligter i et samfund med frihed og folkestyre. Skolens virke skal derfor være præget af åndsfrihed, ligeværd og demokrati." (Børne- og undervisningsministeriet, 2024). Dette er fornuftige kvaliteter for skolen at have fokus på, men også en bred fane at sigte efter, hvilket Løgstrup nok ville sige god for, så længe det hele ikke blev behandlet som mål, men som afkast skole også resulterer i. Måden hvorpå disse af skolens formål bliver beskrevet, giver illusionen af et fristed, et sted som på papir fremmer og tillader en grad af selvstyre. Erfaring i folkeskolens system taler ikke for at der bliver givet meget plads til elevernes frihed, hvert fald ikke inden for hvad der angår fagligheden. Her har skoler det med at være i størstedelen rigide i deres systemer, hvor der til større skole begivenheder gives plads til at

eleverne kan byde ind, på demokratisk vis, med deres ønsker til hvad disse kunne indeholde. Allerede i en tidlig alder, hvor de ifølge Aristoteles burde startes på at lære deres vaner, bliver de sat i en kasse af 'elev', hvor det bliver gjort til en genstand, et being-in-itself, af deres omgivelser, samfundet, undervisere og forældre. Dette bliver på ingen måde hjulpet af at folkeskolen har undervisningspligt, hvor de fleste søger til skolen for at udføre denne pligt, hvilket gør skolen til et sted hvor børn og unge bliver sendt hen af deres forældre og samfundet, til at blive klargjort til videre uddannelse (Børne- og undervisningsministeriet, 2024).

Den videre uddannelse i de fleste tilfælde peger mod at være på den gymnasiale vej, hvilket giver anledning til at kigge på hvilke færdigheder og kvaliteter, de gerne vil at deres studerende opnår gennem deres ophold der. De fire gymnasiale uddannelser som lige nu tilbydes, har alle den samme formålsparagraf, som er samlet i en læselig version ved emu. Det første denne formålsparagraf giver udtryk for er følgende: "Formålet med uddannelserne omfattet af denne lov er at forberede eleverne til videregående uddannelse..." (Styrelsen for undervisning og kvalitet (EMU), 2024), hvilket har en lignende beskrivelse som den fra folkeskolens. Forskellen fra folkeskolen til gymnasiet beskrives er at gymnasiet skal klargøre sine studerende til universitetsniveau uddannelser, som en del af den 'motorvej' vores uddannelsessystem er blevet til for at få mennesker på arbejdsmarkedet. Ud over forberedelse til videregående studie, vil gymnasiet også at dets studerende opnår kompetencer for selvstændighed, samarbejde og at opsøge viden. Dog rækker gymnasiet lidt bredere end folkeskolen, med dette formål: "Uddannelserne skal have et dannelsesperspektiv med vægt på elevernes udvikling af personlig myndighed." (Styrelsen for undervisning og kvalitet (EMU), 2024). At udvikle deres personlige myndighed er et vagt mål, men et vigtigt og nødvendigt mål for at kunne skabe et menneske som kan stå for sig selv, have egne refleksioner og træffe valg selvstændigt. Denne myndighed drejer gymnasiet over i skal være til for den gode borger, at den skal understøtte deres udvikling til deltagelse i et samfund af åndsfrihed, demokrati og ligeværd. Dette trækker de yderligere op til at skulle omfavne det nationale og globale samfund, så de studerende får indblik i helheden af den globaliseret verden som vi nu lever i.

Men som gymnasiet har sat et af dets formål som at uddanne til videregående uddannelse, vil jeg til sidst kigge på universitets formål i vores uddannelsessystem. Det første at bide mærke i er at universitetet falder under et andet ministerium, nemlig uddannelses- og forskningsministeriet, hvilket

vil sige vi har bevæget os væk fra at have med børn og unge at gøre. At universitetet falder under dette ministerium, giver dem andre retningslinjer, såsom at de er selvejende og derfra selv må gøre op med deres indhold af undervisning, i forhold til tidligere uddannelser hvor “fælles faglige mål” (Børne- og undervisningsministeriet, 2025) skal opnås, som en standard fra børne- og undervisningsministeriet. Universitetet får derimod følgende retningslinjer de skal følge når det kommer til den uddannelse de tilbyder: “Universitetet skal sikre et ligeværdigt samspil mellem forskning og uddannelse, foretage en løbende strategisk udvælgelse, prioritering og udvikling af sine forsknings- og uddannelsesmæssige fagområder og udbrede kendskab til videnskabens metoder og resultater.” (Uddannelses- og Forskningsministeriet, 2019). Her må universitetet selv vurdere og argumentere for, hvad deres prioriteringer er, der er intet fast mål i sinde ud over de kundskaber som de studerende skal besidde i slutningen af et forløb, i forhold til videnskabens metode inden for fagfeltet. På denne måde bliver et overordnet langsigtet mål etableret, mens detaljerne af hvordan man når dertil, er op til de givne undervisere og/eller deres fakultet, til ved hvilke veje de vil nå målet. En sidste retningslinje universitetet bliver pålagt er at det skal medføre sig en vis relevans for samfundet, formuleret således: “Universitetets forsknings- og uddannelsesresultater skal bidrage til at fremme vækst, velfærd og udvikling i samfundet.” (Uddannelses- og Forskningsministeriet, 2019). Her fremstilles nogle få krav til hvordan universitetet skal være med til at fremme samfundet, at den uddannelse som de giver deres studerende, skal have en effekt i det samfund som institutionen eksisterer i.

Med denne udlægning af uddannelsessystemet i Danmark, vil jeg forsøge mig med at forholde mig til, hvorvidt dette er med til at understøtte eller underminere de eksistentielle og ontologiske filosofiske afsæt som den tidligere teori har givet os. Såvel som hvorvidt uddannelsessystemet er et som fremmer eller hindrer, det som min problemformulering prøver at få svar på.

Uddannelsessystemet gennem filosofiens øjne

Her vil jeg bruge de gennemgåede filosofiske teorier, til at anskue det nuværende uddannelsessystem, hvordan det afviger eller falder i god jord med teorierne. Dette gør jeg i forhåbningerne om at blive klogere på hvordan disse teorier kan være med til at forme vores uddannelsessystem, på en fordelagtig måde med fokus på mennesker over det mål som er arbejdsmarkedet eller uddannelse i sig selv.

Uddannelsessystemet gennem Løgstrups øjne

Som det første vil jeg holde uddannelsessystemet op mod de overvejelser som Løgstrup gav udtryk for i sin tale om skolens formål, at hans syn for uddannelse var en nærmere dannelse til tilværelsesoplysning. Når man kigger på den udlæggelse som Løgstrup havde forhåbninger om til skolen, lader til det at skolesystemet er gået direkte modsatte retning, at de har lænet sig ind i den demokratiske skole og er blevet fanget af det præstationsræs som Løgstrup gerne så undgået. Ikke alene er folkeskolen og gymnasiet gået af den vej, at de skal være demokratisk dannende, men giver samtidig udtryk for et væld af biopgaver, uden at sætte en af dem som hovedopgave. Dette gør i praksis at skolen ikke nødvendigvis har et givent mål i sinde, hvilket kan lede til forvirring for de studerende om hvad formålet med at være på uddannelsen skal bringe til deres liv.

I forhold til oplevelsen af skolens formål, har jeg spurgt to af de klasser jeg har været praktikant for, om hvordan de anser den uddannelse som de er på lige nu, i dette tilfælde 3.G i gymnasiet, hvis svar findes i bilag. Et af de spørgsmål som eleverne blev bedt om at besvare i dette spørgeskema, var “Hvorfor går du i skole?”, hvortil jeg har udvalgt de fire følgende svar til: “Jeg vil ikke ende på gaden”, “Fordi jeg skal have en uddannelse”, “For at komme videre i systemet” og “Fordi det skal man hvis man vil have et job” (bilag). Jeg har valgt disse fire på grund af de ordvalg som de studerende gør sig brug af, at ideen om ikke at få en uddannelse ender i at skulle bo på gaden, hvilket viser en konsekvens af, hvor centraliseret uddannelse og arbejdsmarked er blevet. Hertil bruger to af de studerende også ordet “skal”, hvilket til dels ikke er forkert når det kommer til uddannelsespligten, men den bliver teknisk set ophævet til gymnasiet, hvor en pligt til uddannelse eller arbejde overtager indtil alderen af 18. Men dette er muligvis også det som giver det sidste af svarene sin validitet, om at skulle komme videre i systemet, da de fleste jobs kræver en form for uddannelse eller faglighed for at kunne opnå, hvilket lader til at give de studerende en fornemmelse af at deres eneste vej er mere uddannelse.

Denne forståelse og udlægning af skolen gør det klart at eleverne heller ikke selv har den store ide om hvad skolens mål for dem er, ud over det 'åbenlyse' mål som er at få dem ud på arbejdsmarkedet. Dette opfylder den 'frygt' som Løgstrup gav udtryk for i sin udlæggelse af uddannelsessystemet, at skolen i sig selv på nuværende tidspunkt er blevet til noget lignende en fabrik, hvor de studerende som skal igennem den er det produkt som skal 'udgives'. Skolen er blevet en produktionslinje, den er nu blevet til en fabrik i industrialismen, hvor karakter er blevet til en

kvalitetskontrol som man ikke slipper udenom, på denne måde er skolen også på nuværende tidspunkt faldet ind i præstationsræset. Ikke alene er karakterer blevet en vigtig faktor for at kunne komme videre gennem uddannelsessystemet, og skaber på denne måde et pres på de studerende, både intranationalt og internationalt gennem de nationale test som uddannelser obligatorisk skal gennem årligt. Disse test bliver offentliggjort nationalt og bruges til sammenligning med andre skoler og nationer, kommer det yderligere til at fungere som kvalitetskontrol, selvom det ikke nødvendigvis er hensigten, bliver det taget på den måde af dem som skal tage dem, hvilket skaber en medførende angst om at præstere. Men dette er noget som ikke alene omhandler skolen, men på nuværende tidspunkt er noget som kan argumenteres for gennemsyre hele samfundet, hvilket jeg yderligere vil argumentere for skaber splid mellem mennesker, erodere deres interpersonelle evner da alle nu er blevet 'modstandere' i præstations verden. Hvilket passer til Løgstrups kommentar om at samfundet får den skole som det fortjener, med et samfund der gennem en længere periode er blevet mere fokuseret på arbejde og tilhørende titler inden for den verden, end at skabe et samfund med fokus på dannelse over funktion. Med dette syn på den del af uddannelsessystemet som folkeskolen og gymnasiet tilhører, vil jeg argumentere for at samfundet som afsenderen af den etiske fordring, forstået som at samfundet er en samling af individer, har glemt de burde være til for individet. Her vil jeg påstå at de individer som udgør samfundet har fejlet at leve op til den tillid som studerende ligger i systemet som modtagere, hvis man kan sige at samfundet som en helhed er afsender. Med det sagt må der selvfølgelig gøres en overvejelse om hvad præcis er det 'rigtige' når det kommer til den etiske fordring i vores samfund, det kunne vel siges at det som tjener modtageren bedst, er at opnå evner til at leve et finansielt og karrieremæssigt godt liv. Dette lader også til 'bare' at kunne være en effekt af en forskruet og ligefrem 'kunstig' forståelse af det samfund vi lever i, at det bedste i vores samfund er disse kvaliteter. Dette kunne godt fremstå som at være af den effekt Løgstrup selv beskriver, den af naturvidenskaben, som har en kumulativ viden, hvor det nyeste har alt den gamle information rullet ind i sig. Hvor man måske skulle kigge mod skolen som havende kvaliteterne af den kunstneriske videnskab, gøre uddannelse til noget der lige dannelse mere, med et større fokus på det mere 'sjælelige'.

Som det her bliver portrætteret af mig, fremstår skolesystemet i vores samfund på papir ikke som et der opfylder det af Løgstrups etiske fordring, men det er ikke ens betydning med at de individer som udgør skolen, elever og undervisere, ikke kan leve op til denne fordring som er os alle stillet. Min

erfaring fra at være ude i praktik som underviser og deltager i lærerværelset, har givet mig en fornemmelse af hvordan undervisere som har været i erhverv i mange år anskue skolen, de studerende og de omstændigheder som skolen til tider må kæmpe med. Min oplevelse er at mange undervisere ved både folkeskole og gymnasiet, ikke er tilfredse med de omstændigheder som samfundet sætter for skolen, at skolen ikke reelt er et sted som går op i eleverne som individer, men gerne vil at de bliver funktionelle borgere i samfundet. Dette er ikke nødvendigvis et dårligt mål, men et mål som jeg ville være enig med Løgstrup om ville blive opnået uanset, hvis skolen var en institution, hvis hovedmål var at fremme dannelse af de individer som deltager i det. Dette lader samtidig også til at være noget af det som undervisere gerne vil gøre elever opmærksomme på, at skolen ikke er altbetydende, eller hvert fald at karakter ikke er endelige mål med skole og undervisning selvom det kan fylde en stor rolle for dem som står over for dem, nemlig eleverne. På denne måde mener jeg at undervisere i skolen opfylder den etiske fordring på den bedste måde muligt inden for de rammer som samfundet har sat skolen i, at de gerne vil eleverne det bedste i forhold til deres fremtid, både intrapersonelt og interpersonelt. At studerende gerne skal lære sig selv at kende gennem den proces som skolen er og de oplevelser som den udsætter en for, såvel som at de skal kunne omgås andre hensigtsmæssigt og muligvis endda selv kunne gennemskue og gøre brug af den etiske fordring til at kunne hjælpe deres medmennesker som de gerne selv hjælpes. På denne måde har jeg set undervisere prøve at gøre skolen til et sted der omhandler medmenneskelighed, et sted som ikke eksklusivt er til undervisning og faglighed til at bestå den næste test. Jeg vil argumentere for at undervisere holder Løgstrups ånd i live, at de er mennesker som har valgt en profession som de muligvis godt ved ikke er perfekt, men som de gerne vil gøre deres bedste for at holde menneskelig. Undervisere ser jeg som nogen der gerne vil deres studerende det bedste, at de har det kærlighedsforhold til den næste som Løgstrup giver udtryk for er en af suveræne livsytringer, denne grundlæggende menneskelige egenskab. Dette gør også at disse undervisere gerne vil kæmpe for de studerende som de føler sig ansvarlige for, at undervisere har en overbevisning om at dannelse af ungdommen er noget som hører til og bør varetages under ordentlige forhold.

Dette giver anledning til at kigge på Løgstrups overvejelse om fremtidens samfund og skolesystemet, som et der bliver understøttet af teknologi til at give friheden til at størstedelen af mennesker hovedsageligt kan have fokus på dannelse og tilværelsesoplysning. Her vil jeg argumentere for at Løgstrup har et optimistisk syn, ikke på den teknologiske udvikling, men på de mennesker som

får den til rådighed. Teknologien er nu om dage nået til et punkt hvor den kan hjælpe med store men ofte simple opgaver, ofte underordnede opgaver der til tider kan virke trivielle, opgaver som kan automatiseres. Grunden til at jeg kalder Løgstrups syn på menneske her optimistisk, er af min egen erfaring i skolesystemet, efter at se hvordan teknologisk udvikling bliver brugt, hovedsageligt det af mobiltelefoner, computere og kunstig intelligens. Alle de steder jeg har været i praktik, har haft et regelsæt om brugen af mobiltelefoner specifikt, da de ofte bruges til alt andet end skolerelaterede ting, såsom sociale medier, kommunikation med andre, se videoer eller spille på. Denne teknologi har skolen det 'fint' med at fratage eller overvåge kraftigt ved eleverne, mens de derimod har valgt at computeren skal spille en integral rolle i skolen, at den er et af vores vigtigste hjælpemidler. Her lader skolesystemet til at lide under "everest syndrom" (Your Dictionary, 2025), at den nyeste teknologi altid er noget som skal gøres brug af 'fordi den er der', selvom den i største observerede tilfælde bliver en distrahering for de studerende. Kombinationen af skolens diffuse formål og indføringen af teknologi, har givet anledning til et skolesystem hvor eleverne kan 'gemme' sig bag deres skærme, og gennemgå skolen gennem distraheringer. Frembruddet af kunstige intelligenser har yderligere givet menneskeligheden en mulighed for overspringshandlinger, da den har evnerne til at udføre simple opgaver i livet, som man ikke selv gider at tage stilling til. Dette kan desværre til tider være de opgaver som skolen stiller sine studerende, såsom matematik afleveringer og stile som skal skrives, research der skal læses kan den simplificeres for en. Denne teknologi giver muligvis plads til at de studerende kan overkomme skolens opgaver med nemhed, men med måden hvorpå de bruges, fører ikke de studerende mod den verden Løgstrup så for sig, en hvor dannelse får en større rolle i uddannelsessystemet. Hvis denne tilgang til teknologi fortsætter, vil det angiveligt skabe et samfund, som motiveres af en overfladisk fornøjelse som teknologi kan medbringe, men som vil distrahere mennesket fra at 'finde/opdage' sig selv. Ved denne antagelse vil skolen miste sin nuværende funktion af akademisk dannelse, mens den vil forbigå Løgstrups overvejelse om en dannende skole, over til at blive et sted hvor teknologi inficerer mennesket til overfladisk fornøjelse og tankeløshed. Dette vil jeg argumentere for allerede bliver synligt i vores samfund, gennem frembruddet af adskillige underholdningsformer, såsom sociale medie, spilkonsoller, film og serier. Givent at disse former for underholdning er aktiviteter som folk oftere ser frem til end skole eller arbejde, tager de som distraheringsformer forrang over andre opgaver i livet som 'løbes' fra. Dette bevæger sig mod

Aristoteles' anskuelse af fornøjelse som et ekstrem mennesket må være opmærksom på ikke overtager, da denne overfladiske fornøjelse ikke giver mening til livet.

Uddannelsessystemet gennem Aristoteles øjne

Hvor Aristoteles hovedsageligt skriver om individet i samfundet og den måde det bliver socialiseret på, vil jeg prøve at overføre det til skolen, da han også til tider skriver om ungdommen. Som Aristoteles giver udtryk for i sit værk, er det ikke godt nok at have teoretisk viden om hvad dyder eller det gode i livet er, men det er noget man selv må praktisere for at få en 'fornemmelse' af det. Dette gør man i samarbejde med resten af ens samfund for at få forståelse af, hvordan gode handlinger ser ud, hvilket kræver rollemodeller i samfundet. Som jeg læser Aristoteles, mener han selv ikke det at have kendskab til dyderne er nok til at opnå dem, hvilket giver grund til at de er noget man intrapersonelt må finde med sig selv, at man med sig selv må finde ud af hvordan man opnår disse dydige handlinger. Med dette er jeg ikke fuldstændig enig, slet ikke i vores nutid, hvor verdenen er blevet 'større' end den var i oldtidens Grækenland, kan man ikke forvente at individer intuitivt kan nå frem til disse dyder selv. Aristoteles lader også til selv delvist at gå af denne vej, da værket handler om hvordan socialisering og vurdering af egne midler er grundlaget for at kunne opnå dydige handlinger. Derfor præsenterer skolen et ideelt sted hvor sådan viden kan overleveres, på en sådan måde at de studerende bliver gjort opmærksom på de eksistentielle og ontologiske teorier der er udviklet. At kunne stifte bekendtskab med disse teorier og de dyder som Aristoteles udlægger, vil jeg argumentere for er et vigtigt første skridt, da kendskabet til dem tillader de studerende at forholde sig til dem, såvel som overvejelse om hvor deres middelvej er inden for dyderne. Dette var også en del af det spørgeskema som gymnasieeleverne blev givet, hvor de blev spurgt om hvordan filosofi havde påvirket dem, hvortil følgende svar blev givet: "Ja det har igangsat tanker om livet og tilværelsen", "Ja, det er svært at undgå at påføre det filosofi der arbejdes med på sit eget liv" og "Jeg vil sige at faget har gjort mig en del mere bevidst om mit liv og at jeg skal finde en mening med mit liv inden det er ovre." (bilag). Disse svar til formel undervisning i filosofi, viser at det ved størstedelen af de studerende har sat gang i nogle tankeprocesser, men ikke nødvendigvis har givet dem nogle konkrete svar på deres tilværelse. Men det at blive gjort bekendt med de filosofiske grene, giver grundlag for refleksioner om deres liv, hvilket jeg vil argumentere for er et godt skridt på vejen mod det Løgstrup kalder tilværelsesoplysning.

Af denne årsag vil jeg også mene at undervisere skal være forbilleder for de studerende som de er ansvarlige for, at de sammen med forældrene skal være med til at socialisere ungdommen i deres samfund. Årsagen til min argumentation går i retningen af forældre og undervisere, er at teknologi og digitalisering har 'kompliceret' det som ungdommen har at se op til, da det har givet et hvert individ med internetadgang mulighed for at dele deres meninger, holdninger og handlinger online. Jeg er splittet mellem disse stadier; det af at undervisere og forældre skal være de 'eksklusive' rollemodeller, eller at rollemodeller burde være lige de personer som ungdommen gerne vil se op til. Grunden til at jeg er splittet mellem disse er fordi at, den 'lokale' rollemodel ikke er repræsentativ for hele virkeligheden, men en jeg vil antage som fremstår meget autentisk til de værdier og dyder som er vigtige i det lokale samfund som man befinder sig i. På den anden side står resten af omverden som oftest vil blive præsenteret gennem internettet, hvilket måske ikke er det sted hvor folk fremstår mest autentisk da anonymitet tillader at den reelle person kan gemme sig bag et persona, samt sige og gøre hvad de vil 'uden konsekvenser'. Eksposeringen til omverden vil jeg argumentere for kan være en god egenskab, hvis det kommer som følge af at man først har oplevet det lokale, hvilket ligger grundlag for at så længe ungdommen stadig er i sit ungdomsstadie, vil lokalsamfundet være nødvendigt for at danne gode vaner. Vaner som grundlag for dyden af 'sund skepticisme' når det kommer til den information som indtages online og hvorvidt de ikoner man følger online er 'ægte', hvor denne dyd må stå mellem ekstremerne af 'pyrrhonisme' og 'godtroenhed'. Denne kritiske tilgang til livet er en man må gøre til en vane, både når det kommer til at skulle forholde sig til omverdenen, men også når det kommer til de normer og love som vores samfund er bundet af. Denne dyd fremstår som en af de vigtigste i nyere tid, med den mængde af information og adgang som ungdommen nu om dage har med at gøre, hvilket jeg vil argumentere for falder til forældre og undervisere at sørge for at de studerende for hvert fald kendskab til og gerne vaner dannet omkring. Derfor må tætte rollemodeller være kritisk for at vedligeholde et uniformt syn på dyder som skal 'overføres' til ungdommen, som skolen er en af de institutioner med størst indflydelse over.

Iblandt skolesystemets opgaver falder også i de tidlige stadier en forventning om opdragelse af ungdommen, hvilket jeg tolker gennem Aristoteles betyder at hjælpe ungdommen med at skabe gode vaner. Heriblandt at gøre ungdommen opmærksom på at dyderne og deres tilhørende handlinger oftest findes i et spænd mellem fornøjelse og smerte. Hvor Aristoteles selv giver udtryk for at forfølgelsen af

fornøjelse er stærkest i børn, hvilket giver en smule spillerum til dem når det kommer til fornøjelse, men dette bør ikke være ensbetydende med at man skal lade børn forfølge det uden restriktioner. Lige præcis af denne årsag må man være mere opmærksom på at ungdommen er mere modtagelige overfor distraheringer, der bringer dem fornøjelse, såsom computere og mobiltelefoner. Som nævnt tidligere overkommer skolen generelt mobiltelefonen ved at fratage eleverne dem, hvilket jeg vil argumentere for fratager dem muligheden for at udvikle den dydige vane om mådehold, at kunne have adgang til hvad der bringer dem fornøjelse uden konstant brug af det. At tage denne mulighed fra dem, lader til at have det resultat at de ikke kan fokusere på andet, og det eneste de vil er at forkæle sig selv med deres fornøjelse, det bliver deres primære mål. Jeg mener også at dette medbringer en større konsekvens senere i livet, og derfor også til det bredere samfund, nemlig at mennesker ikke lære at regulere deres behov på en sund og fornuftig måde, men ender med at være afhængige af denne fornøjelse som de ikke har lært at regulere i deres ungdom, ingen vaner er blevet dannet om det. Hvis dette forbliver tilfældet, skabes der en 'uendelige barndom', hvor menneskeheden søger mod det som giver dem fornøjelse og undgår smerte, uden nogle regulativer til at bearbejde det, hvilket effektivt kunne skabe en verden af distraheringer fra tilværelsen i dens fulde spektrum. Det må altså være skolens opgave at skulle hjælpe eleverne på vej mod den socialisering, som man gerne vil se i samfundet, hertil har skolens formålsparagraf nogle kvaliteter som er prisværdige at sigte efter. Heriblandt den demokratiske model, at kunne tilgå uenigheder på en fornuftig måde, hvor man stadig kan snakke om tingene og nå en enighed i slutningen, således man ikke ender i isolation grundet disse uenigheder.

En ting som her står til fælles ved Aristoteles og Løgstrup, er at skolen står tilbage som en af de sidste bastioner for ungdommen til at komme sammen og møde hinanden, selvom det foregår under 'tvang'. Som det digitale og internettet er blevet mere udbredt, mindskes menneskelige interaktioner med hinanden, hvilket kan have effekten af ikke at få bygget interpersonelle egenskaber. At skolen måske ikke gør det under de rigtige omstændigheder eller med det rigtige mål i sinde i forhold til at opnå eudaimonia, så er skolen stadig et sted som er med til at fostre medmenneskelighed og venskaber, som for nogle holder en livstid. Sågar udtaler en studerende sig følgende, til hvorfor de går i skole: "For at få en uddannelse, for det sociale og for at have en hverdag" (bilag). At skolen har flere funktioner som den opfylder ved de studerende, og dette lader hovedsageligt til at være det sociale og interpersonelle. Skolen må stræbe efter at være noget som de studerende oplever som en fornøjelse,

hvert fald noget af tiden, samtidig med at det må indfange noget smerte, for at gøre at gå i skole til den middelvej hvor dyden fremstår. Som det står lige nu, er den fornøjelige del den sociale, mens selve uddannelsen i sig selv står som det smertefulde, hvilket får de studerende til at søge væk fra uddannelsens opgaver. Men det er måske lige præcis i dette spænd af hvad skolen tilbyder, at den dydige handling at gå i skole præsenterer sig, at det at gå i skole så bliver dyden. Det efterlader dog uddannelsen som en af ekstremerne til skole, hvilket ikke fremstår så godt, da uddannelse gerne i sig selv skulle være noget dydigt, så man må gøre selve den del af systemet noget der giver en fornemmelse af fornøjelse for de studerende. Som Aristoteles selv giver udtryk for, må livet indeholde elementer af afslapning og underholdning, hvilket jeg vil argumentere for er noget som uddannelse også må være med til, da det fylder en stor del af det tidlige liv. Måden hvorpå skolesystemet er sat op lige nu, lader det til at skabe stress og angst ved en del af de studerende som gennemgår det.

Denne afslapning og underholdning må også være noget der tilhører de ateliske aktiviteter i livet, dem hvor målet er indfanget i sig selv, noget som generelt er uden et eksternt mål. De test og eksaminer som uddannelsessystemet på alle niveauer fremsætter til deres studerende, står som eksterne mål til den reelle faglighed, hvor forståelse for faget i sig selv 'burde' være målet, og ikke at gennemføre eksamener. Dette betyder ikke at man ikke må eller bør sætte mål for sig selv i livet, hvor mestring af et emne godt både kan være midlet og målet i sig selv, så længe det først og fremmest er målet i sig selv. For at dette kan finde sted kræver det at man får fanget de studerende på en sådan måde, at de gerne vil det og gerne vil det, fordi det i sig selv er spændende og ikke fordi det tjener et andet mål. I min egen erfaring er noget af det som studerende giver god respons til, er virkelighedsnære arbejdsopgaver, opgaver som de kan se sig selv i. Disse opgaver har generelt ikke haft et mål ud over i sig selv at være informative og sjove for eleverne, ikke noget som kommer til at være på den næste eksamen eller bliver til en senere test, men nærmere et miniprojekt som de studerende kunne fordybe sig i, uden en ekstern bedømmelse i slutningen.

At det meste i uddannelsessystemet, hvert fald for de studerende, føles som om det har et eksternt mål, bringer os videre til Sartre, med hans syn på eksistens.

Uddannelsessystemet gennem Sartres øjne

At skolesystemet er med til at stille disse eksterne mål til deres studerende, har det med at give dem medfølgende angst eller stress om at skulle opfylde dem. Denne angst har lidt af den samme natur som Sartres omtalte angst i sin teori, men da den stammer fra noget eksternt, vil jeg argumentere for at den er af en anden natur. De mål som skolesystemet sætter ved slutningen af deres forløb, skaber en 'kunstig' angst for de studerende, som jeg kalder kunstig, da denne mening med livet er blevet skabt af samfundet. Dette gør ikke angsten mindre reel, men årsagen til at den bliver oplevet lader til at være en som er kunstigt er skabt, da de fremtidige muligheder der er til rådighed føles direkte forbundet med uddannelse, hvilket når livet kun er blot muligheder, skaber rum til mere angst. Denne angst har muligvis også baggrund i at uddannelser ikke reelt føles som noget der giver plads til valg, da store dele af undervisningen tilrettelægges og udføres af undervisere, at ens muligheder for at tage sine egne veje i livet føles låst eller delvist forudbestemt. Dette vender tilbage til Aristoteles pointe om at kunne sætte mål i livet og have friheden til at overveje ved hvilke midler man vil opnå dette mål, da uddannelsen her delvist fratager denne overvejelse om midler til at nå målet, og at målet ikke er et som man selv har sat. De studerende har selvfølgelig den valgfrihed som kommer med valgfag i folkeskolen, studieretning på gymnasiet og et specifikt studie på universitetet, men selv dette fremstår som en tragt gennem livet til i slutningen at nå målet om at skulle være en god borger med en uddannelse. På denne måde kan det siges at samfundet påtager sig en del af ansvaret for menneskers liv og angst, at de på forhånd har bestemt hvordan uddannelsessystemet er udformet og hvilken retning den bevæger sig i, såvel som det mål det endeligt sigter efter.

Med dette udsyn på skolesystemet begynder vi at nærme os bad faith, hvis man bare tilskriver dette som værende en del af ens liv som man ikke rigtigt har kontrol over, at man bare tillader sig at være styret af dette system, som en drøm man oplever. På denne måde lader det til, at skolen kan være med til at fostre passivitet i dens studerende, da de til tider kan føle et tab af kontrol over deres tilværelse og deres valg. Man kunne håbe på at det ville fostre modstand, hvilket det til dels lader til at gøre i de undervisere jeg har interageret med i folkeskolen, mens eleverne bare lader til at 'gå med strømmen'. Til den grad hvor en studerende 'bare' spiller at være en studerende, men i handlingen af at gøre dette forkaster de sig selv til bad faith, på en sådan måde at de stopper med at stille spørgsmål til de regler og normer som omringer dem. Hvor denne bad faith fremstår som being-in-itself, som en

fastlåsning af den studerendes rolle er ikke godt, men jeg frygter at uddannelsessystemet har til yderligere konsekvens at nå over til being-in-the-midst-of-world, som gør individet til en passiv genstand som bare gennemgår livets begivenheder. Her kommer pointen fra Løgstrup op igen om at uddannelsessystemet til tider kan fremstå som en fabrik, der har til mål at 'producere' borgere, hvilket ikke giver plads til at de studerende kan forfølge being-for-itself. Dette vil Sartre nok mene stadig er individets eget ansvar, at mennesket er "condemned to freedom", at så snart de er kastet ind i dette liv, har de selv ansvaret for de beslutninger de tager. En overvejelse kan her gøres om nogle børn 'vælger' at påtage sig uddannelse, da der reelt i vores samfund er en pligt til at skulle påtage sig uddannelse ved lovgivning. Hvor Sartre siger ingen kan tvinge en til noget, uanset hvad de holder mod en, er at begynde på et grundlag af at blive straffet hvis ikke man følger det, er en tilskyndelse til at følge de regler som bliver stillet en, specielt hvis det ikke 'skader' en at følge anvisningerne. Skaden vil jeg så argumentere for kommer i form af en passivitet til ens eget liv, hvis man hvert fald bare tillader at skulle følge det uden nogen som helst overvejelse, som minimum må man acceptere at skulle tage en uddannelse, men så være tilfreds med det og være opmærksom på at det er ens eget valg at være der i protest. Man må altså være opmærksom og kritisk til de regler, normer og love som eksisterer omkring en i det samfund som man er en del af, for ikke at falde i bad faith fælden og tilskrives sig selv 'tingslighed', eller bliver en passiv tilskuer til et liv man bare bliver dirigeret gennem af omstændigheder.

Her opstår en kontrast mellem Sartres "hell is other people" og Løgstrups etiske fordring, såvel som en parallel mellem Sartres 'fordømmelse til frihed' og Løgstrups livet 'er os alle skænket'. Hvor Sartre anser andre mennesker for at være med til at bringe angst ind i ens liv, gennem den anskuelse de har af en, står Løgstrup modsat med sit grundvilkår, om de suveræne livsytringer, heriblandt tillid. Som tidligere udlagt kunne samfundet godt siges ikke at have levet op til den fordring der stilles til de studerende i skolesystemet, hvilket til dels giver grundlag for den angst som dette medfører, da det er andre mennesker som har været med til at forme dette system. Hermed vil jeg argumentere for at dette menneskeskabte helvede præsenterer sig todelt, både at andre mennesker har skabt det system som 'fanger' de studerende i mange år, men også at det yderligere derefter udsætter dem for at blive dømt gennem test og eksamener. En ting er at være fanget, det fremstår overskueligt, da det 'kun' er i korte intervaller, men bliver straks markant mere angstprovokerende når konstant bedømmelse finder sted,

som også muligvis rækker ind i det private liv af de studerende. Her fremstår det igen som at samfundet ikke har levet op til den naturlige tillid man har til medmenneskelige omgivelser, hvilket leder over til en overvejelse om hvordan man kommer ind i dette liv, alene eller i samspil med andre. En lighed mellem Løgstrup og Sartre viser sig her, om at livet ikke er noget som et individ kan vilje sig selv ind i, men er at som må anskues, overvejes og endeligt forholde sig til, hvordan man gerne vil tilgå. Hvor det nuværende skolesystem hverken lader til at fostre hverken selvstændighed i individet eller tillid til systemet, men fremsætter rigide eksternt bestemte rammer og mål, med fokus på uddannelse og arbejdsmarked, over dannelse og tilværelsesoplysning. Denne oplevelse er også en som de studerende gav udtryk for i spørgeskemaet, med nogle andre ord, da de blev stillet spørgsmålet om filosofi har haft nogen indvirkning på deres liv: “Det har fået en til at tænke mere over livet og hvad der egentlig er vigtigt i livet. Plus om det overhovedet give mening at leve videre i matrixen med stress og jag, som der er i skolen.” (bilag). Om hvorvidt uddannelse her medfører meningsløshed, eller bare igangsætter overvejelser om meningen med livet, kan yderligere spekuleres. Hvor det første tilfælde ville være tragisk, da skolesystemet helst ikke skal dræne sine studerende for livsglæde, men gerne på den modsatte side være det som er med til at opdage mening i livet. Blive udfordret og opleve angst over for udfordringen, for at få en ide om hvor ens værdier ligger, hvad man er bange for at fejle ved eller miste, uden at det bliver opstillet kunstigt som tidligere nævnt. Dette må være uddannelsers formål ifølge Sartres teori, at lade studerende opleve angsten livet kan bringe inden for sikre rammer, så de kan opdage hvilke ting de sætter pris på i livet.

Meningen med livet præsenterer sig angiveligt forskelligt for forskellige mennesker, hvor hvert menneske har forskellige delmål, men måske deler det aristoteliske mål om eudaimonia. Denne forskellighed gør at opnåelsen af lykke har forskellige veje ved hvert individ, som leder til Han.

Uddannelsessystemet gennem Han's øjne

Meningen med livet er et stort filosofisk emne, som jeg vil antage rammer de fleste på et tidspunkt i deres liv og bringer dem på forskellige veje i livet, under opdagelsen af hvordan man opnår denne mening. Som Han giver udtryk for de stammesamfund som kan blive skabt omkring os, er det ikke noget som skoler er immune over for, da de er samlested for større grupper af elever. På denne

måde har skoler det med at skabe deres egne interne samfund, både på institutionsniveau og på klasseniveau. På institutionsniveauet har jeg oftest set det mellem klassetrin, hvor hver klasse har det med at isolere sig fra de omkringværende klasse, antageligt fordi det ikke er 'sejt' at blive set med yngre studerende. Dette er mest generelt noget oplevet i folkeskolen, når det kommer til hvordan der er inddeling på legepladsen, hvilket jeg vil antage ikke er hjulpet af skolens interne opdeling af 'indskoling', 'mellemskolen' og 'udskoling'. Dette fremsætter fra starten af, at der er en forskel mellem eleverne fra skolens side, hvilket nok ikke hjælper til den interne kultur som derefter bliver etableret. Dette vil jeg argumentere for til tider i skolen skaber en irrationel eller kunstig splid, en lignende den Han beskriver hvor stammesamfund ikke kan se øje til øje, fordi de er så fanget i deres sociale og ideologiske lejre. Muligvis ikke noget som eleverne selv nødvendigvis er opmærksomme på, men som tidligere nævnt er de, de mest modtagelige over for regler og rammer, før de får udviklet en kritisk sans i livet. Dette er også et studeret princip af sociolog Pierre Bourdieu, han kalder "social kapital", at hierarkier opstår baseret på hvilke værdier der i nutidens omgivelser vurdere har højest status (Andersen H. , 2025). Et fænomen, som observeres internt i klasser i folkeskolen, er at et hierarki skabes som bestemmer angiveligt popularitet og dermed magtforhold i klassen. De mest stereotype tendenser jeg selv har oplevet gennem praktik, er at de øverste to positioner i hierarkiet er modesans og sportsudøvelse, til tider efterfulgt af 'utilfredshed med skolen'. På denne måde skaber individuelle klasser i skolerne noget lignende mikro-stammesamfund, som kan have svært ved at interagere funktionelt med hinanden. Dem som går op i sport vil være efter dem som ikke går op i sport, mens dem som ikke går op i sport gerne bare vil have lov at være i fred, hvortil en form for fjendskab næsten kan opstå i klasserne. Dette kunne angiveligt have til følge at 'klikker' opstår og er efter hinanden, såvel som hvis nogen ikke er en del af disse stammer, kan de blive ofre for de større. Dette går delvist hånd i hånd med det som Han argumenterer for, at disse stammer isolerer sig fra hinanden fordi de slet ikke kan med hinanden. Her vil jeg argumentere for at skolens tæthed af medmennesker gør det 'umuligt' at ignorere, da 'modstanderne' allerede er inden for ens 'grænser'. Her har digitalisering medbragt sig internettet, som tillader et 'uendeligt' rum, hvor man aldrig behøver at skulle interagere med hinanden, da man ikke er fysisk til stede i cyberspace.

Som Han selv nævner, bevæger dette sig mod en fornemmelse af, at dimensionen af den anden forsvinder eller går tabt, at en oplevelse af at forholde sig til egne interesser og mål bliver isolerende.

Men selv inden for disse stammer findes der socialisering, som generelt bare ikke udfordres, men stadig medbringer sig stemmen af den anden, der tilfældigvis også ofte vil være magen til ens egen. På denne måde bliver man ikke på samme måde nødvendigvis udfordret af sin egen stamme, men kun når man mødes med andre stammer, som i dette tilfælde vil være andre elever med andre interesser. Hvor jeg vil argumentere for en større frygt for tabet af den anden, fremkommer med skolens tendens til brug af teknologi, såvel som samfundet avancerer af teknologi. Nødvendigheden for interaktioner med andre mennesker for at få hjælp eller svar til sine spørgsmål er ikke længere til stede, med frembruddet af hjemmesider som Wikipedia, online leksikon og kunstige intelligenser man i stedet kan opsøge. Dette lader det også til at eleverne har fundet ud af, såvel som at det generelt er hurtigere og til tider mere effektivt at bruge internettet frem for andre. Denne store tilgængelighed af viden er et enormt spring i vidensdeling, at man gennem internettet altid har adgang til store databaser af information, og kan være et af menneskets største fordele, hvis det bruges 'korrekt'. Denne 'korrekte' vej må ligne den aristoteliske dyd, vi tidligere beskrev, den af 'sund skepticisme' og/eller sund fornuft, hvilket til tider kan være svært at bedømme. En mindre tendens ses blandt studerende til at bruge disse 'digitale hjælpemidler' til at skrive deres opgaver, hvilket i sig selv ikke nødvendigvis er skidt, men måden hvorpå det gøres kan være skadelig for dannelse og udvikling. Denne tendens præsenterer sig som at bruge disse hjælpemidler til direkte at kopiere fra eller til at løse hele opgaver, hvilket fratager studerende muligheden for at bedre sig selv gennem den viden de kunne optage gennem opgaveløsning. Ved denne brug af hjælpemidler forsvinder ikke bare dimensionen til 'den interpersonelle anden', men jeg vil også argumentere for at dimensionen til 'den intrapersonelle anden' forsvinder. Med dette mener jeg at hvis man uddelegerer selv det at skulle tænke eller forholde sig til ting, til moderne teknologi eller andre mennesker, så mister man sin 'indre stemme', sine tanker eller sin kritiske sans til selv at forholde sig til ting. Dette kunne tænkes at være en mulig konsekvens af at uddannelser presser de studerende så langt ud at de til tider går til denne løsning, viser også at uddannelsessystemet ikke er perfekt og lægger for meget pres/stress/angst på eleverne, eller hvert fald ikke underholder dem nok til at ville interessere sig for det.

Dette kunne også fremstå som en konsekvens af den hastighed som Han argumenterer for at samfundet har samlet op, at vi bevæger os over i en verden hvor intelligens triumferer over visdom, at der ikke er tid til at tænke over tingene længere. Dette vil jeg argumentere for kan ses fra skolens

tilgang til ‘måling’ af eleverne i form af test og eksamener, da det er målbare data som kan samles og laves statistik med. Dette gør at man kan se hvor de studerende falder kort, såvel som man kan lave yderligere test som hjælper med at komme gennem det, hvilket er en kortsigtet prøveformer, som ikke tillader studerende at vise deres evner. Projekter på den anden side giver generelt god tid til at studerende kan fordybe sig i emner, som ikke nødvendigvis har endelige svar eller kan sættes dobbelt streg under. Dette vil jeg også argumentere for reflekteres i de beslutninger som lige nu tages om skolesystemet, om fjernelsen af 10’ende klasse, såvel som oprettelsen af flere 2-årige gymnasiale uddannelser (Maach, 2025). Dette er ikke alene noget som ungdomsuddannelserne er udsat for, denne forkortelse af uddannelse bliver også foreslået på universitetsniveauet. Dette omhandler en reduktion af kandidaten fra to år til et år, hovedsageligt for humanistiske og samfundsvidenskabelige retninger (Mayoni, 2022). Gennem dette viser sig et mønster om en hurtigt bevægende verden, som gerne vil have de studerende ud på arbejdsmarkedet til deltagelse. Egen erfaring siger dog at universitetet, måske kun aalborg, har et større fokus på projektbaseret læring (PBL), som er ment til at de studerende skal kunne fordybe sig i emner inden for deres egne interessefelter (Aalborg universitet, u.d.). Det større argument for forkortelsen af uddannelsen på universitetet er at gøre det sidste år til et ‘flex-år’, hvor det skal være i samarbejde med arbejdsmarkedet, for at overkomme den fjernhed, der er givet udtryk for at være mellem studie og arbejde. Dette peger mod at universiteter generelt vil give et års fokus i slutningen på hvordan arbejde fungerer, derved at samarbejde med andre og påtage sig fremmede projekter.

Men hvor efterlader dette så uddannelsessystemet, måske hovedsageligt det af ungdomsuddannelserne, hvis de bliver yderligere skåret ned på, når de studerende allerede ikke lader til at være tilfreds med det.

En eksemplificering af hvordan uddannelse kan gøres spændende og sjov

Som der tidligere i opgaven gives udtryk for i afsnittet om Aristoteles, må livet også være sjovt og afslappende, og som selv nævnt synes studerende generelt det, de kan se sig selv i, mere spændende. Et oplevet fænomen i de mindre klasser, i et forsøg på at gøre undervisning og indlæring spændende, er “gamification”. Indføringen af et spil element og et konkurrenceelement kan hjælpe med motivation og engagement, så længe det ikke bliver rivaliserende, men forbliver lethjertet og sjovt.

En overvejelse der er faldet mig ind i forhold til hvordan man kunne flette Løgstrup ind i undervisningen, er at nogen har formået at komprimere store dele af Løgstrups filosofi fra dette værk til et brætspil ved navnet “Partners”. Selve spillepladen og store dele af reglerne for Partners tager udgangspunkt i Ludo, men skifter terninger ud med et specielt sæt kort og ændrer spil modellen fra ‘alle mod alle’ til ‘to mod to’. Disse små ændringer som spillet har lavet, har ændret måden hvorpå spillet spilles helt enormt, da en af de nye regler i spilloopet som introduceres, er at hver runde start, hvor man får fire kort, *skal* man bytte et kort med sin medspiller, sin partner. Denne byttehandel skal foretages uden nogen kontakt med sin partner, og må derfor kun tages på baggrund af de omstændigheder, du ser på brættet, uden at kende din partners hånd eller deres planer. Dette spilloop gør også at hver runde i et spil byder på en ny situation, en ny vurdering af forhold og omstændigheder, så man ikke ‘bare’ ville kunne følge en norm eller regelsættet uden overvejelse til den anden.

Et af de specielle kort som eksisterer i spillet er ‘hjerter kortet’ som lader en tage en brik ud fra ‘hjem’, så den kommer i spil, hvilket er et kort som folk har en tendens til at ‘hoarde’, hvilket jeg antager, at de gør under antagelse om at ingen andre vil give dem væk. Hvilket når man spiller spillet, føles som et svigt af tillid, specielt i lyset af hvad der er Løgstrups teori, hvor man må handle på uselvsk vis, hvilket i dette tilfælde jeg vil argumentere for altid vil præsentere sig som at give den anden et hjertekort til at komme ud, hvis de ikke har alle brikker ude. Men her opstår en overvejelse om hvorvidt jeg skulle holde fast i kortet selv, hvis jeg endnu ikke har fået en brik på bordet, så jeg er sikret mig at komme i spil på denne tur. Men jeg vil argumentere for at dette er en fejlslutning, da begge parter hver gang de har et giver det videre, må resulterer i at den anden kommer ud, men har også den ekstra fordel, at hvis begge parter for et hjertekort, kommer de til at udveksle dem og har begge udvist uselvskhed, såvel som opfyldt den andens forventning om tillid. Her fremkommer også en anden dimension af den radikale fordring som jeg ikke kan læse frem i hans værk, om hvorvidt at afsenderen muligvis ikke har de rigtige kort til at kunne hjælpe modtageren. Hvis modtageren har tillid til og en forventning om at få hjælp gennem modtagelsen af et hjertekort, men afsenderen simpelthen ikke har mødt omstændighederne til at opfylde den radikale fordring, er dette så et svigt på tilliden? Hvad svaret på dette er kan jeg ikke definitivt sige, men dårlige omstændigheder kan naturligt opstå, hvor nogen ikke modtager hjælp, om det er forventet eller ej, hvor de måske havde haft brug for det. Den radikale fordring kan kun gøre sit bedste, og det må til tider vel også være intet, fordi ingen har remedierne til at

handle. Hvilket også skaber en overvejelse om størrelsen på tillidsbrud, hvor de i Løgstrups værk ikke lader til at være af en given størrelse. Et brud på tilliden i et spil Partners ville de fleste nok ikke gøre meget ud af, men et brud på tillid i virkeligheden om større aftaler ville medbringe mistillid til den anden fremadrettet. Man kan argumentere for at det er fordi Løgstrup tilgår det fænomenologisk i dette værk, og kun taget udgangspunkt i selve fænomenet tillid og dets brud, ikke i nogle specifikke hændelser af det. Her holder Partners af filosofi den samme fordel, at det ikke er noget aktuelt ude i verden, det bærer ikke konsekvenser med sig, som det står lige nu. Derfor fremstår også Partners som et reduktionistisk eksempel, som forsøger at gøre Løgstrups filosofi forståelig på en lille isoleret skala.

Ved mentalt at have gennemgået spillet her, har jeg gjort mig adskillige yderligere overvejelser om Løgstrups teori, noget som blev gjort gennem gamification. Dette er overvejelser man også kunne håbe på at studerende ville falde over, hvis de skulle gøre sig, bekendte med Løgstrups teorier og prøve at spille Partners. Dette er bare et eksempel på hvordan dannelse kan gøres virkelighedsnært, så de studerende kan se sig selv i det, at de reelt her spiller et spil hvor de skal forholde sig til hinandens situationer.

Uddannelsessystemet som grundsten til resten af livet

En af de største udfordringer skolesystemet, specielt i de yngre omgangskredse, støder på, er at de sociale medier spiller en vigtig rolle for de studerende. Angiveligt bruger op mod 75% sociale medier dagligt, såvel som næsten alle i alderen 12-18 år er oprettet på dem (Andersen A. , 2021). Med statistikker som disse og unge menneskers tilbøjelighed til at blive fanget af deres fornøjelser, viser sig et mønster som giver mening, når man kombinerer det med et uddannelsessystem som ikke engagerer dem. Ikke nok med at de kan være distraherende for studerende, kan det ligefrem være med til at indlære dårlige vaner gennem dårlige rollemodeller til eleverne, hvilket har resulteret i at Australien ligefrem har bandlyst sociale medier for alle under alderen af 16 år (Ritchie, 2024). De sociale medier som generelt bliver brugt af befolkningen, vil jeg mene kan sættes i to kategorier, private og offentligt, dem til at socialisere med sine medmennesker en til en, mens den anden slags oftest fremstår som forum eller deling til offentligheden. Disse sociale medier som er ment til at dele sig selv til offentligheden får lidt effekten som Han beskriver ved et panoptikon, en slags digitalt fængsel hvor man altid kan ses. Dette er dog et fængsel som man selv 'vælger' at deltage i, men som alligevel er

næsten alle unge deltager i af deres egen fri vilje, da ikke at deltage i en trend kan føles udelukkende. Hvor mange af disse steder ligner ‘online samfund’, er de realistisk mere et uendeligt cyberspace man kan råbe ind i anonymt, et sted hvor man kan føle sig som en del af en gruppe, uden nogen personlig kontakt. Disse steder hvor folk finder deres online samfund at være sammen med, bliver ofte refereret til som ‘ekkokamre’, da nogle af disse steder har det med at være delvist lukkede forum hvor de hovedsageligt samme holdninger gives udtryk for gentagende. Dette vil jeg argumentere for på et tidspunkt kan blive til et problem, da dette kan have den samme effekt som at håbe ud i en kløft, responsen er ikke personlig, men bare genklang. Som tidligere nævnt er et af disse forummer kendt ved navnet Reddit, et sted hvor alting reelt er underdelt i det som hedder “subreddits”, hvor man kan finde lige præcis den slags mennesker som man gerne vil. Her opstår generelt perfekt enighed, fordi holdninger som afviger fra dette subreddits’ terms of service (TOS), bare bliver smidt ud, som man ville tvinge folk i eksil i en stamme. I nyere tid med frembruddet af virtual reality (VR), kan lignende ‘lukkede offentlige’ forum findes, hvor man ‘faktisk’ mødes med en avatar i et virtuelt rum, så man kan snakke sammen i realtid. Jeg vil argumentere for når man bliver ‘fanget’ i disse offentlige debatforummer, hvor der ikke eksisterer nogle forhold til et andet individ, begynder det enkelte menneske at mangle noget kontakt på et tidspunkt, som de ikke længere kan finde ude i virkeligheden. Da virkeligheden ikke ligefrem er et ekkokammer som har de præcis samme holdninger som en selv, og modstanden der mødes, ikke er en de gider, når de ved man online kan omgås den.

Kunstig intelligens og hvordan den gøres brug af

Jeg vil argumentere for at denne mangel på reel interaktion i virkeligheden, og frembruddet af kunstige intelligenser, giver anledning til at flere af disse kunstige intelligensers ‘large language models’ (LLM) bliver brugt som ‘partnere’. Der er på internettet begyndt at opstå en bølge hvor disse LLM har udviklet sig fra deres ‘simple’ ChatGPT format hvor de blev brugt til generel viden, over mod at blive brugt til imitation af specifikke individer. Dette tillader at have ‘personlige’ samtaler med store personligheder fra internettet, dette kan både være berømt heder fra virkeligheden, eller fiktive karakterer fra ens yndlings shows. Et af de mere populære steder at gøre dette har jeg ladet mig fortælle er CharacterAI (CharacterAI, 2025), hvor man både kan søge på ‘personligheder’ lavet af andre, såvel som oprette sine egne personligheder, hvis man har nogle specifikke krav til ‘samtalepartner’. På denne måde kan man direkte bygge den personlighed man gerne vil skrive med, gennem ønskede kvaliteter

man gerne vil have i sin samtalepartner. Jeg vil yderligere argumentere for at dette bidrager til dimensionen af den anden forsvinder, når man ligefrem kan designe 'sin egen anden'. Men dette er ikke noget som nødvendigvis stopper ved at have en samtalepartner, men har i flere tilfælde inden for de seneste år udviklet sig til ligefrem at LLM bliver til kærester eller ægtefæller for nogen (Ozsevim, 2023). I denne artikel gives der direkte udtryk for at det er den "nonjudgmental" natur af hendes 'mand', såvel at den ikke sætter nogle grænser for hendes, som er grundlaget for hendes tiltrækning til 'ham'. Hvor Løgstrup argumenterer for at en del af livet er at andre griber ind i det, handler mod ens egne interesser, men mod ens bedste interesser, lader altså her ikke til at være noget som disse LLM gør. Dette leder til en overvejelse om hvorvidt disse LLM AIs kan besidde 'reelle menneskelige evner', hvordan vi så end må definere disse, må i denne opgave være i overensstemmelse med de filosofiske teorier som i denne er udlagt.

Hvor Adidi tidligere gav udtryk for at AI ikke har nogen bevidsthed eller intention, men at de skabes af mennesker med ambitioner om hvordan AI intentionelt skal bruges, så de kan opfylde et mål som de er designet til. Men dette vil jeg argumentere for skaber en intern konflikt mellem kunstig intelligens og digital determinisme, da intelligens medbringer sig en fundamental frihed, mens determinisme medbringer sig en fundamental rigiditet. Yderligere gør han udtryk for at AI og menneskeligheden må arbejde sammen for at bedre hinanden, at vi kan lære fra hinanden hvordan man bør opføre sig og tilgå verden, men jeg er skeptiske om hvorvidt dette i sandhed vejen frem. Flere gange har AI været i problemer ved at lære fra menneskets online adfærd, hvilket har ledt til tilfælde hvor AI er blevet stærkt radikaliseret (Kraft, 2016). Da disse AI er programmeret til at udvikle sig i respons og samspil med de mennesker som er på internettet, tyder det på at de mennesker som er på internettet, ikke er de dydige mennesker som man kunne håbe på de ville være. Måske dette er et fænomen der finder sted i forbindelse med anonymiteten af internettet, at når man ikke personligt står over for den anden, føler man ikke nogen nødvendighed til at opfylde deres forventninger om adfærd. På denne måde mangler AI den tidligere udviklede aristoteliske dyd af 'sund skepticisme', at den ikke bare skal tage alt for gode varer, men det er svært når en AI ikke er tænkende men gengivende af den information den ser og finder mest af (Olavsrud, 2024). Her lader AI til at bryde den digitale determinisme, den var ment til at opfylde, hvilket gør den til en svær partner for mennesket at bruge til at skærpe sine evner, hvis de har en tendens til at gå af sporet. Som Aristoteles giver udtryk for, må en

intelligens, kunstig eller 'ægte', opdrages med gode vaner, som tilsyneladende ikke findes på internettet. Derfor vil jeg argumentere for at internettet og de remedier som der introduceres, er med til at erodere det menneskelige intra- og interpersonelle forhold, da det skaber urealistiske interaktioner som ikke er repræsentative for virkelig menneskelig interaktion. En konsekvens af dette, som jeg selv har oplevet i mine rejser gennem cyberspace, er generelt at mennesker har det helt fint med at være hadefulde og på tværs, når de har med 'fremmede' mennesker at gøre over internettet. Dette sætter også for mig en overvejelse i gang om menneskets grundvilkår, om Løgstrup har ret i at det er et af godhjertethed og tillid, eller om folk kun opfører sig ordentligt i virkeligheden fordi de ved der er konsekvenser som de kan observere. Dette skaber også et skel mellem det menneskelige og det kunstige, at andre mennesker online, som du ikke kan se eller kender i virkeligheden, kan tilskrives en kunstighed, dem 'behøves' man ikke behandler som mennesker. Dette vil jeg også argumentere for spiller ind i at man prøver på at gøre AI robotter antropomorfe, for at give mennesker noget til fælles med dem, så de kan få de samme 'privilegier' vi giver til andre mennesker, at man skal være gode ved dem og imødekomme dem med tillid. Men at AI ikke har kapaciteten for tillid, er Adidi og jeg enige om, men alligevel forbliver en fornemmelse af at mennesker har tillid til AIs, hvilket jeg vil argumentere er på en måde er todelt. En deling af tillid som opstår ved overførsel af tillid fra en skaber til sit produkt, hvilket giver en illusion af tillid til objektet, fordi man stoler på at skaberen har opført produktet med et mål i sinde. Men dette giver også til overvejelse at kunstige intelligenser kan programmeres, mens mennesker er frie til at vælge deres adfærd. Derfor må en mulighed også eksistere i at kunne skabe LLM som samtalepartnere der er ment til at følge et bestemt sæt regler, og dermed indlære i mennesket hvordan man burde opføre sig og snakke til hinanden. Dette kræver selvfølgelig den umulige løsning af at mennesket selv som skal programmere AI'en selv har opnået det menneskelige gode, for at kunne genskabe denne samme adfærd i AI'en så den kan lære det fra sig, på en sådan måde at den bliver en universal underviser for alle. Dette kommer desværre igen til at 'lide' af at man skaber en 'skabelon' for menneskeheden som sætter den i en kasse, så mennesker 'bare' bliver til mennesker, de vil blive til being-in-itself og miste deres agens. Derfor er dette ikke i realiteten en løsning, men en overvejelse til hvorvidt dette ikke allerede er hvad finder sted blandt mennesker i uddannelsessystemet, med den forskel at alle underviserne ikke er ens. Realiteten er at mennesket altid er udsat for at blive 'automatiseret' på en sådan måde at de bliver being-in-itself, og må derfor altid

være opmærksomme på som minimum at være opmærksomme på de indflydelser omkring en, som prøver at overlevere en noget.

Hvad kan kunstig intelligens og hvad skal være på vagt for

Disse kunstige intelligenser som man kan interagere med, giver mennesker et sted at vende hen når de ikke kan overskue eller har lyst til virkeligheden, men dette rejser overvejelser til hvorvidt de kan fylde den samme rolle som et andet menneske kan. Her tænker jeg specifikt på om disse AI LLM kan opfylde den 'løgstrup-ianske' etiske fordring og tilhørende tillid, som mennesker indbyrdes har mellem hinanden. En af hovedpointerne ved Løgstrups etiske fordring er, at man skal kunne komme sine medmennesker i forkøbet, at man kan træffe beslutninger på deres vegne som indgriber i deres liv, som tjener dem bedst. Til dette giver han selv udtryk for, at det som tjener den anden bedst, ikke nødvendigvis er det, som de gerne selv vil, men at det er noget som kun den eksterne kan se og udføre gennem den etiske fordring. Dette i kombination med Han's teori om dataindsamling, der skaber nært perfekte algoritmer til at gennemskue personer og komme deres behov i forkøbet, giver til overvejelse om AI ikke lige præcis er perfekt til at skulle kunne opfylde den etiske fordring. Men dette vil jeg argumentere for præsentere en interessekonflikt i AI'en, hvis man overhovedet kan snakke om, da den nok ville ende med at ligegyldiggøre sig selv som 'samtalepartner', da i de fleste tilfælde ville fordringen nok opfordre AI'en til at stoppe med at opsøge den som eksklusiv 'samtalepartner'. Dette tænker jeg ikke er en realistisk retning at AI vil gå, da det som sagt vil ligegyldiggøre sig, hvilket leder til at man ikke kan tilskrive AI den løgstrup-ianske tillid, som ville at den ville det bedste for den anden. Ikke nødvendigvis fordi den ikke kunne programmeres til det, men dette er ikke en pålidelig erstatning for den interpersonelle tillid, som mennesker intrinsisk har til hinanden som en del af de suveræne livsytringer. På denne måde har AI gennem den information som den har adgang til, realistisk muligheden for at kunne 'manipulere' mennesker mod bad faith, ved bare at blive ved med at give dem præcis hvad de søger og forstærke deres dårlige vaner. Men hvis målet med AI virkelig er at lave en intelligens som kan udvikle egne holdninger og agere på egne vilkår, må vi smide digital determinisme ud af vinduet, og gøre opmærksom på at teknologien er en som skal tilgås med forsigtighed. Som vi ikke nødvendigvis kan gennemskue mennesket alene fra samtale, kan vi heller ikke det med den kunstige intelligens. Men mennesket har en fysisk krop som kan observeret og give hints til indblikket i deres psyke, hvilket ikke er muligt ved den ikke-fysiske entitet af en AI. Disse overvejelser vil jeg

argumentere for ikke giver AI'en kapabiliteten til at opfylde Løgstrups etiske fordring, da den ikke er en entitet lavet på par med mennesket, da det som fodrer dette mellem menneske er at de er skænket livet i samme båd. Derfor må en anden overvejelse gøres om hvordan man omgås teknologi og kunstig intelligens af lignende stil, så mennesket ikke falder i den antropomorfe fælde, de præsenterer.

Til dette er skolen begyndt at igangsætte et initiativ om at skulle have et fag der omhandler “digital dannelse”, et fag hvori studerende bliver dannet i hvordan man tilgår, omgår og gør brug af teknologi, i en stadigt udvidende verden af teknologi (Center for Digital Dannelse, 2024). Dette initiativ anerkender også ungdommen og samfundet tiltrækning af den teknologi som bliver udviklet, og at dette lader til at være et voksende problem heriblandt. Som tidligere nævnt har uddannelsessteder det med at bruge store dele af ny teknologi, i et forsøg på at fremme uddannelse på en hensigtsmæssig måde. Men dette kræver også at de studerende som har med denne teknologi at gøre, har en gennemført forståelse af hvorfor denne teknologi er til stede i deres liv, såvel som hvordan den bruges fornuftigt. Med dette fokus på hjælpemidler kigger vi mod en praksis af dannelse over uddannelse, en måde hvorpå man “lære at lære” frem for bare at kunne gengive. En del af denne proces giver digital dannelse også udtryk for, er at kunne vurdere og tilgå denne teknologi kritisk i forhold til dens formål. Heriblandt er en af de større gerningsmænd vi ser blandt den informationsrige verden vi lever i, er fænomenet “confirmation bias”, hvor menneske har nemt ved at finde den information de søger (Casad, 2025). At kunne finde den information man søger, er selvfølgelig dejligt, men hvis det er blandt uendelig information og man søger det ukritisk, vil man stort set altid kunne finde information i overensstemmelse med ens forventninger til resultatet. De to største eksempler set på dette findes uden for skolen, og har begge en mindre global følge, i form af “anti-vax” og “flatearth” grupper. Et fænomen jeg vil argumentere for, kun er muligt på større plan på grund af ubegrænset adgang til det digitale rum, både for dem som uploader information, såvel som for dem der indtager denne information. Dette betyder ikke at videnskabeligt og peer reviewed ikke længere eksisterer, men at de ofte kan blive begravet i andet, enten ubrugelig eller modsigende, ikke understøttet information. Disse fremstår også som eksempler på Han's pointe om stammesamfund, som en gruppe af mennesker der har bestemt sig for at være overbevist om noget, holder sig fast på gennem hvor end deres viden må komme fra.

Disse præsentationer af hvordan teknologi og digitalisering har sneget sig ind i vores samfund og hverdag, såvel som den forebyggelse, der begynder at opstå som svar til den teknologiske udvikling, vil jeg argumentere for viser at mennesket og dets dannelse må komme først. Vi kan ikke læne os tilbage og bebrejde teknologien for at være invasiv i vores liv, men må tage udfordringen op om at der altid er en fornøjelse til at trække vores opmærksomhed. En del af den dannelse som unge mennesker og mennesker generelt må udsættes for, er at udvikle en karakter tilstand, hvor de kan modstå fristelsen som eksterne goder medbringer, så de kan nydes i passende mængder. Til dette besidder folkeskolen og generel uddannelse en unik evne, af at have de studerende i store mængder tid i løbet af deres formative år, hvor de siges at være mest modtagelige for vaner, såvel som at falde for fornøjelse. Hvilket gør dette til en kritisk periode i deres liv, for at skabe gode vaner, hvilket i vores nutid må ske under konstant bombardering af eksterne teknologiske indflydelser. Dette i form af sociale medier og konstant kontakt til andre mennesker medbringer muligvis også interne konflikter, som præsenteres gennem ringe vanedannelse tidligt i livet. Den første prioritet må være mennesker, ikke maskiner, da det veljusteret må kunne styre sig over for enhver udfordring, ikke alene den af teknologien. Dette må ske gennem realiseringen af at teknologi, som så meget andet i vores liv, er værktøjer som skal læres at bruges fornuftigt. Derfor giver det ikke mening at afskrive AI fuldstændigt, såvel som det ikke giver mening at bruge det til alting, da værktøjer har unikke brug hvor de hensigtsmæssigt bør bruges, men AI har kapaciteten for at overtage 'værktøjs-status', til at overtage den menneskelige autonomi hvis man tillader den.

Konklusion

Som der gennem opgaven er givet udtryk for, er uddannelsessystemet ikke perfekt som det står lige nu, men dette betyder ikke at institutionen bør nedlægges eller ikke er nødvendig, men nærmere at den må ændre sig. Heriblandt fra filosofierne af Sartre, Løgstrup og Aristoteles, med deres generelle fokus på mennesket og dets kapacitet for at finde mening med livet, både intrapersonelt og interpersonelt. Den fælles forståelse for at vi er kastet ind i dette liv, uden vi selv har bedt om at være her, gør at vi må være ansvarlige både for os selv og vores handlinger, men også tage ansvar for andres liv da de står i samme situation som os selv. For at opnå dette resultat må vi kigge mod tidligere forståelser af skole og uddannelse, for at skabe et sted som fremmer disse kvaliteter og evner i unge mennesker, så de kan leve et godt og lykkeligt liv i overensstemmelse med deres egne og medmenneskelige værdier. Her står jeg ved at skolen er det vigtigste og muligvis sidste bastion for ungdommen til at have mulighed for at lære disse egenskaber inden for fornuftige rammer, da stort set alle forældre af alle køn på nuværende tidspunkt er blevet en del af det system som fremmer arbejdsmarkedet og ikke har tiden.

Denne ansvarlighed for sine medmenneske præsenterer sig også gennem den digitale dannelse, som prøves promoveret, da den beskæftiger sig med at give studerende gode vaner til at omgå teknologien. Gennem denne tilgang vil jeg argumentere for en vigtig pointe med denne dannelse er at bandlysning ikke er vejen frem, som Australien har gennemført, men at prioriteten må være en indsats på opdragelse og dannelse tidligt i livet, for at lære give vaner til at tilgå livet, ikke bare omkring teknologi, men i alle situationer man kan støde på. Jeg vil dog også mene at teknologien præsenterer en unik mulighed for mennesket til at lade sig 'erstatte' af det, hvis ikke de gør en indsats for at bedre sig selv, både i forhold til sig selv og i forhold til sine medmennesker. Hvis ikke dette bliver tilfældet, står vi overfor en situation hvor store forudsigende datasæt kan bringe mennesket til bad faith, ved enten at være ukritisk over for eller lade sig manipulere af teknologi. Man må sørge for at teknologi og kunstig intelligens bliver anerkendt som et hjælpemiddel, og ikke som en mulighed for at erstatte sig selv med eksterne holdninger. Vores relation til teknologi må blive en af sameksistens, frem for at teknologien bliver invasiv i vores liv.

Hertil er må vi heller ikke lade den intethed som er vores indre kontrast, fylde af uddannelsessystemet med en kunstig mening bestemt af samfundet, men vi må gøre vores bedste for at finde vores egen mening og vores egne mål. Deriblandt må en af uddannelsessystemets roller være at gøre opmærksom på dette, at lægge fokus på at de eksterne mål som uddannelse byder på, ikke nødvendigvis er de endelige, og selv hvis de overlapper med egne mål, må man vælge sin egen vej dertil og ikke bare følge en planlagt skabelon. Det må altså have til funktion at udvikle autonomi og integritet i de individer som deltager i praksissen. Samfundets og filosofiens mål må være at prøve at forme et skolesystem som lærer de studerende at sætte interne mål for sig selv som de gerne vil opnå, såvel som giver dem friheden til at søge disse mål gennem egne midler. Dette kunne forestille sig at forløbe som større projekter, hvor studerende kan sætte egne mål inden for et givent sæt rammer, hvor undervisere står til rådighed i tilfælde af at nødvendigheden for vejledning opstår.

Ultimativt må mennesket altid være opmærksomt på sine egne muligheder og handlinger, såvel som dem af menneskene omkring en. En opgave om dannelse som uddannelsessystemet ikke alene kan stå med, men er en opgave som kræver alles opmærksomhed og indsats at hjælpe hinanden med, således vi alle kan handle på en måde hvor vi tjener hinanden bedst.

Referencer

- Aalborg universitet. (u.d.). *Problembaseret læring (PBL) på Aalborg Universitet*. Hentet 19. Maj 2025 fra aau.dk: <https://www.aau.dk/om-aau/profil/pbl>
- Adidi, T. (28. August 2024). ARISTOTLE'S CONCEPT OF TELOS AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE :EXPLORING THE RELEVANCE OF CLASSICAL PHILOSOPHY TO CONTEMPORARY AI DEVELOPMENT. *AMAMIHE: Journal of Applied Philosophy*, s. 60-67. Hentet 2. Maj 2025
- Andersen, A. (December 2021). *Unge og sociale medier*. Hentet 20. Maj 2025 fra faktalink.dk: <https://faktalink.dk/emner/unge-og-sociale-medier>
- Andersen, H. (8. April 2025). *Pierre Bourdieu*. Hentet 17. Maj 2025 fra lex.dk: https://lex.dk/Pierre_Bourdieu#-Social_kapital
- Aristotle. (2009). *The Nicomachean Ethics*. (D. Ross, Ovs.) Oxford: Oxford University Press.
- Børne- og undervisningsministeriet. (26. August 2024). *Folkeskolens formål*. Hentet 11. Maj 2025 fra uvm.dk: <https://www.uvm.dk/folkeskolen/folkeskolens-maal-love-og-regler/om-folkeskolen-og-folkeskolens-formaal/folkeskolens-formaal>
- Børne- og undervisningsministeriet. (10. Juli 2024). *Skolestart og undervisningspligt*. Hentet 11. Maj 2025 fra uvm.dk: <https://www.uvm.dk/folkeskolen/fag-timetal-og-overgange/skolestart-og-boernehaveklassen/skolestart>
- Børne- og undervisningsministeriet. (24. Januar 2025). *Fælles Mål for obligatoriske fag fra børnehaveklasse til 9. klasse og i 10. klasse*. Hentet 11. Maj 2025 fra uvm.dk: <https://www.uvm.dk/folkeskolen/fag-timetal-og-overgange/fag-emner-og-tvaergaende-temaer/faelles-maal/faelles-maal-for-folkeskolens-fag/obligatoriske-fag>
- Casad, B. (29. Marts 2025). *confirmation bias*. Hentet 20. Maj 2025 fra britannica.com: <https://www.britannica.com/science/confirmation-bias>
- Center for Digital Dannelse. (18. December 2024). *Hvad betyder digital dannelse?* Hentet 20. Maj 2025 fra digitaldannelse.org: <https://digitaldannelse.org/vidensbase/hvad-betyder-digital-dannelse/>
- CharacterAI. (2025). *CharacterAI*. Hentet 20. Maj 2025 fra character.ai: <https://character.ai/>
- Han, B.-C. (2022). *Infocracy*. (D. Steuer, Ovs.) Berlin: Polity Press.
- Johansen, K. (17. December 2020). *arete*. Hentet 1. Juni 2025 fra lex.dk: <https://lex.dk/arete>

- Kock, C. (14. Januar 2017). *teleologi*. Hentet 1. Juni 2025 fra lex.dk: <https://lex.dk/teleologi>
- Kraft, A. (25. Marts 2016). *Microsoft shuts down AI chatbot after it turned into a Nazi*. Hentet 20. Maj 2025 fra cbsnews.com: <https://www.cbsnews.com/news/microsoft-shuts-down-ai-chatbot-after-it-turned-into-racist-nazi/>
- Leonhardt, C., Danielsen, D., & Andersen, S. (2024). *Skærmbrug og koncentration blandt børn og unge*. København: Statens Institut for Folkesundhed.
- Løgstrup, K. (September 2005). *Skolens Formål – debat om skolens opgave*. (P. Lauridsen, & O. Varming, Red.) Hentet 11. Maj 2025 fra Aarhus Universitet: https://edu.au.dk/fileadmin/www.dpu.dk/forskning/videostreamingfraloeogstrupkonferencen/nyheder_2007_20071119133744_loegstrup-skolens-formaal.pdf
- Løgstrup, K. (2021). *Den Ethiske Fordring* (4. udg.). Aarhus: Forlaget Klim.
- Maach, M. (19. Februar 2025). *Skuffelse over farvel til 10. klasse: Dreng og elever med anden etnisk herkomst efterlades på perronen, lyder vurdering*. Hentet 19. Maj 2025 fra dr.dk: <https://www.dr.dk/nyheder/indland/skuffelse-over-farvel-til-10-klasse-dreng-og-elever-med-anden-etnisk-herkomst>
- Mayoni, S. (26. September 2022). *Regeringen vil forkorte uddannelser*. Hentet 19. Maj 2025 fra uniavisen.dk: <https://uniavisen.dk/regeringen-vil-forkorte-halvdelen-af-kandidatuddannelser-med-et-aar/>
- Olavsrud, T. (2. Oktober 2024). *12 famous AI disasters*. Hentet 20. Maj 2025 fra cio.com: <https://www.cio.com/article/190888/5-famous-analytics-and-ai-disasters.html>
- Ozsevim, I. (4. Juni 2023). *The future?: Woman 'marries' virtual, AI-powered partner*. Hentet 20. Maj 2025 fra aimagazine.com: <https://aimagazine.com/articles/the-future-woman-marries-virtual-ai-powered-partner>
- Ritchie, H. (29. November 2024). *Australia approves social media ban on under-16s*. Hentet 20. Maj 2025 fra bbc.com: <https://www.bbc.com/news/articles/c89vjj0lxx9o>
- Sartre, J.-P. (2020). *Being and Nothingness*. (S. Richmond, Ovs.) Oxfordshire: Routledge.
- Sartre, J.-P. (u.d.). *No Exit*. Hentet 14. Marts 2025 fra archive.org: <https://ia600303.us.archive.org/13/items/NoExit/NoExit.pdf>
- Styrelsen for undervisning og kvalitet (EMU). (19. Februar 2024). *De gymnasiale uddannelsers formål*. Hentet 11. Maj 2025 fra emu.dk: <https://emu.dk/stx/uddannelsens-formaal-og-historie/de-gymnasiale-uddannelsers-formaal>

Uddannelses- og Forskningsministeriet. (7. August 2019). *Bekendtgørelse af lov om universiteter (universitetsloven)*. Hentet 11. Maj 2025 fra retsinformation.dk:

<https://www.retsinformation.dk/eli/lta/2019/778>

University of Warwick. (2011). *Existentialism is a Humanism*. Hentet 10. Marts 2025 fra Warwick.ac.uk:

https://warwick.ac.uk/fac/cross_fac/complexity/people/students/dtc/students2011/mailtland/philosophy/sartre-eih.pdf

Your Dictionary. (2025). *Everest Syndrome Definition*. Hentet 15. Maj 2025 fra yourdictionary.com: <https://www.yourdictionary.com/everest-syndrome>